DE RE NAVALI LIBELLVS,

In adoleſcentulorum bonarum artium ſtudioſorum fauorem, ex Bayfij uigilijs excerptus, & in breuem ſummulam facilitatis gratia redactus.

Addita ubiq;, puerorum cauſa, uulgari uocabulorum ſignificatione.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,

1540.

CAROLVS STEPHANVS ADOLESCENtulis bonarum literarum studiosis S.

Vt audijt Lazarus Bayfius, singulare nostri seculi literarum ornamentum, uobis utiles & gratos fuisse quos nuper ex suis uigilijs desumpseramus libellos, de Vasculis, & re Vestiaria: non solum id quidem pergrato & leni animo tulit, sed etiam (ut est ipse uestræ utilitatis apprimè studiosus) tertiũ libellum duobus superioribus adiungi uoluit, in uestram gratiam ex suis laboribus desumptum, quos postremis diebus DE RE NAVALI in publicum emiserat. Nempe hac ratione summopere cupiens uestris æque ac eruditiorum studijs consulere: & quæ in fonte primo & ipsa origine rei naualis obscuriora à Græcis autoribus desumpta in bene eruditorum fauorem scripta erant, uobis hac summula facilia & quauis luce apertiora reddi. Qui certe animus non potest non à singulari quodã in iuuenculos bonarum literarũ studiosos amore proficisci. Factum est itaq; à nobis summa cum diligentia, quod uir eruditissimus, & facile passus est, & omnino suasit: totamq; rei Naualis summam in hunc libellum ita digessimus, ut facilima iam uobis futura sit huius rei cognitio, quæ hactenus à perquam paucis fuit intellecta. Inde fiet ut posthac non amplius rem Naualem in dubium uocetis, neque tam facile possitis cum quibusdam aberrare, quorum

alter ſcalmum pro naui piſcatoria, alter remulcum pro nauigiolo, & cornua pro mali partibus ſumpſiſſe uiſus eſt: non minus fœdè lapſi, quàm qui uel fræna, uel lupata pro aliquo equorum genere ſumpſerit. Fiet inde, iuuenculi, ut poſthac quæ ſuper ipſis fluminibus ſunt uaria nauigia, facile ſuis nominibus exprimatis, atque adeo ea quæ cum à Vergilio, Cicerone, Liuio, tum etiam alijs probatis autoribus de marinis nauigijs ſcripta ſunt, faciliime intelligatis. Res eſt certe digna quæ à uobis honorifice tractetur, & eo in honore habeatur quo res hæ haberi ſolent, quæ raræ cum ſint, utiliſsimæ ſunt tamen, & apprime neceſſariæ. Ab hoc uero libello ſi quid fructus, ſi quid utilitatis ac commodi accipietis: non id quidem nobis aut noſtræ diligentiæ arrogatum: ſed Lazari Bayſij, ueſtri in hac re præceptoris, ſtudiorum ueſtrorum amantiſsimi, ſummæ eruditioni, ſingularię; doctrinæ attributum cupimus.

SVMMA REI NAVALIS EX BAYFIO.

NAVIS.

*F*ACILES *ut ſimus & breues, quem admodum adoleſcentulos noſtros plurimum deſyderare cognouimus, antequam ad rei naualis interpretationem aggrediamur, eos paucis admonitos decet ordinis, quem in hoc libello paßim obſeruaturi ſumus.*

Itaque primum noſtro more nauis ſignificationem, & quæ ab ea dictione proficiſcuntur, tum Græca tum etiam Latina uocabula in grammaticorum gratiam explicabimus. Inde uero ad generalia nauium nomina, & differentias ſermonem transferemus. Poſt hæc autem, ad uarios nauium uſus & primas conſtructiones ducemus ſermonem: ut uel ea ratione particularem nauium rationem perſequamur. Poſtrema omnium erit partium nauis, & inſtrumentorum explicatio.

NAVIS (*Græcis* ναῦς *dicta*) *quid ſit, notius eſt omnibus quàm ut longiori interpretatione opus habere uideatur. comprehendit enim tam ea inſtrumenta quibus per flumina, ſtagna, lacus, & huiuſcemodi aquas dulces, animi cauſa circumuehimur, aut utilitatis*

nostræ, uel lucri gratia aliquid circunscrimus: quàm ea quibus maria magna nauigamus, & in uarias regiones transfretamus, uel belli, uel etiam mercium gratia.

Nauem *bonorum omnium egregia translatione di-xit* Cicero *ad* Cornificium *libro duodecimo epistol. pro* Repu. *bonorum per id tempus uectrice & fautrice: quo tempore ipse* Cicero *audiebatur, & autoritatem atque existimationẽ retinebat, clauumq́; in puppi tenens* Reip. *nauem gubernabat:* Quamobrem *(inquit) mi* Quinte *conscendė nobiscum, & quidem ad puppim.* Vna *nauis est iam bonorum omnium: quam quidem nos damus operam, ut rectam teneamus, utinam prospero cursu. Sed quicunq; uenti erunt, ars nostra certe non aberit.* Quid *enim præstare aliud uirtus potest?* Hoc *est, quamdiu ipsi audiemur, & à nostris consilijs* Respu. *stabit, boni uiri, hoc est, uirtutis studiosi & honestatis amantes, tanquam in naui quadam (cuius nos gubernatores, & naucleri erimus) dignitatem suam atq; autoritatem perpetuo re-tinebunt, rectamq́; nauem semper tenebimus: nisi contra-rijs uentis profligata tandem demergatur, ac deprimatur, hoc est, nefario consilio submersa* Respublica *concidat.* Quicunq; *autem id molientur, dabimus operam, ut arte & diligentia nostra uicti, tandem quiescant.* Quid *enim aliud præstare uirtus potest? quid præterea nauclerus in naui arte sua potest efficere, quàm rectam tenere nauem, uentis etiam reflantibus? quòd si ipsa uentorum uis atq; impetus artem suam uincat: iam uela uentis sunt permit-tenda, & fortunæ in aduersis cedendum.* Hæc *paulo fusius tractauimus propter tralationis nobilitatem, & sensum*

paulo

paulo obscuriorem.

NAVIGIVM, *cum à naue descendere uideatur, & quasi nauis ipsius actionem, hoc est, nauigationem & iter quod naui fit, Græci* πλοῦν *uocant, significare (ut ex Iureconsulti uerbis latißime ostendit Bayfius) tamen etiam pro omni nauis genere quo in mari utimur persæpe & frequentius sumi solet: & id significare potißimum quod Græci* πλοῖον *uocāt, toute espece de batteau, galee, ou nauire. Vnde paruū et magnū nauigium dixit Cicero de oratore: & dißolutū ac dißipatum nauigium protulit idem ad Atticum, naue rompue, cassee, & brisee. Etiam conductum nauigium dixit Horatius in primo epistolarum, cum quis pretio naui uehitur: Conducto (inquit) nauigio æque Nauseat, ac locuples. Item & speculatoria nauigia dixit Cæsar quarto belli Gallici, pro exploratorijs nauibus, de quibus postea suo loco.*

Colligere etiam nauigia dixit Cicero, assembler les nauires pour soy partir. Quinetiam idem in Verrē paruulum nauigium protulit, pro eo quod nostrum uulgus uocat, une petite barcque ou batteau. Et pro Sextio perparuum nauigium uocat, ut in ipsius Bayfij libro latius & fusius adnotatum uidebis. Nam hic breuibus tantum singula delibare & attingere statuimus.

NAVIGIOLVM *item pro perparuo nauigio sumi solet, une flette. Lentulus in epistolarum familiarium libro duodecimo: Nos uix ipsi singulis cum nauigiolis reciperemur. Græci id* πλοιάριον *uocant.*

NAVIVM *tyrocinium per translationem uocauit Plinius lib. uigesimoquarto, cap. septimo, cum*

primum mari committuntur naues, & ueluti in Neptuni *militiam conſcribuntur. huius rei nos admonuit* Budæus, *literarum ornamentum ſingulare.*

NAVICVLA *etiam à naue deductum nomen habet: & paruum nauigium ſiue etiam nauigiolum ſignificat, quo huc atque illuc uoluptatis aut negotiorum cauſa circumuehimur: ſiue id per flumen, ſiue etiam per ipſum mare fiat: ut* Venetijs *aliquando uidimus. uocant autem illi barcam aut gondolam.* Noſtrum *uulgus nauicellam appellat, une nacelle (quanquam nauicella cum* Iureconſulto *magis proprie pro naue piſcatoria ſumatur, ut dicemus ſuo loco)* Cice. 14. *ad* Atticum: Deinde *ad epulas* Veſtorij *nauicula.*

NAVICVLAM *duorum ſcalmorum dixit* Cicero 1. *de oratore: pro ea quæ duobus remis agebatur.* Id *eſt quod ſuperiori exemplo, nauigiolum* Lentulus *uocauit.* Scalmus *autem quid ſit, ſuo loco dicemus, ubi nauis partes explicabimus.*

PARVAM *inſuper nauiculam dixit idem* Cicero *ad* Quirites *poſt reditum: pro nauicula traiectoria, quam uulgus noſtrum uocat, petit batteau, ou petite naſſe a paſſer leau.* Cum *parua (inquit) nauicula traiectus in Aphricam, quibus regna ipſa dederat, ad eos ſupplex inopsq́; ueniſſet.* Itaq; *obiter id dicemus, puerorum cauſa, traijcere in inſulam, paſſer en lisle: traijcere in cõtinentem uel (ſi mauis) rudetum, paſſer au terrain, recte dici.* Item *etiam paßiue, traijci flumen nauicula, eſtre paſſe dela leau en batteau: quemadmodum etiam actiue, traijcere flumen, paſſer de la leau.* Græcè διαβαίνειν τὸν

ποτα

ποταμὸν elegãter & iucunde dicere poterimus. Sed iam ad alia quæ à naue deducuntur uocabula.

A NAVE quoq; nauigare uerbum deducitur, hoc est, naui per mare aut fluuium iter facere: uel à ciuitate in ciuitatem, aut aliqua regione in aliam trãsuehi. Vnde nauigare in Indos Plinius, & nauigare in Britanniam dixit Cæsar tertio belli Gallici. Inde etiam nata prouerbia duo, Nauigare Anticyram, & Nauigare in Massiliam: quorum alterum ab Horatio in insanos dictum est, & eos quibus helleboro esset opus, quod apud Anticyras optimum reperiebatur: alterum autem in delicatos & molles contorqueri solet. Aiunt enim ipsos Massilienses nimis delicato ac molli muliebríque cultu usos, ut etiam capillum unguentatum muliebrem in modum religarent. Quod tamen dictum nonnulli ad grauitatem & disciplinam transferunt, quæ apud Massiliẽses olim præcipue nobilis fuit.

NAVALE præterea à nauibus nomen traxit. quod si quidem per se substat, ac nullo adiecto efferatur, locum significat in quo naues stant per id tempus quod uel nauigationi est incõmodum, uel per alias occupationes nauigare nõ licet. Eo in loco naues interdum reficiuntur ac resarciuntur. Veneti suũ nauale Arsenale appellant. Græci naualia, νεώρια dicunt. In quibus singuli sunt uici, siue interualla, ac ueluti tecta quædam singulis nauium discrẽtijs propria & cõmoda, ubi triremes, reliquæq; naues longæ ædificantur à fabris naualibus. ea uero tecta à Græcis νεώσοικοι dicuntur. ναύσταθμος autem maiorũ nauiũ receptaculum erat: ab ipsa nauiũ statione.

uulgus noſtrum uocat ung haure: τριήρικὸς, *longarum.*

SI *uero nauale non iam per ſe, ſed cum adiecto pro-feratur: id ſignificat quod uel nauibus fit, uel nauium beneficio acquiritur, ut nauale prælium, naualis pugna, naualis gloria, naualis apparatus, triumphus item naualis, tuba, crimen, & cætera id genus, quorum exempla ex dictionario linguæ Latinæ petito.*

NAVARCHVS *porrò, etſi Græca dictio eſt, tamen in Latinũ uſum pro imperatore & duce claßis uenit: noſtrum uulgus capitaneũ aut caput armatæ marinæ uocat. Cicero in Verrem: Sumptum omnẽ in claßem frumento, ſtipẽdio, cæteriſq; rebus nauarcho ſuo quæq; ciuitas ſemper dare ſolebat. Nauclerus uero à Plauto dictus eſt in Milite, qui in naui ipſis nautis imperat: Cubare (inquit) in naui lippam, atq; oculis turgidis Nauclerus dixit, qui illas aduexit mihi. ung matelot ou pilot & patron de nauire.*

QVIN *& nautæ à naue nomen habent: hoc eſt, qui aliquam operã in naui præſtant, quos & nauitas poëtæ per epentheſim dixerunt. Quinetiam Liuius tertiæ decadis lib. primo, ſocios nauales appellat eos qui uulgo remiges dicuntur, Græcis uero* πληρώματα, *ut probat Bayſius. Veneti uocãt, la ciurma, noſtri les galiotz.*

ANAVTIS *nauticus adiectiuum deducitur, quod nautarum proprium eſt, uel quod nautis eſt uſui: ut nauticus panis Plinio, quod nunc biſcoctum uocamus, quia iterum atq; iterũ coctus ſit, du biſcuyt, Græci* ἄρτον ναυτικὸν *uocant. Funes item nautici, & cãtus ac uerbum nauticum: item etiam res & exuuiæ nauticæ Ciceroni dictæ*

dictæ sunt, & nauticum celeuma apud Martialem, ut te uaria quæ in dictionario sunt exempla docere poterunt.

Τὸ ναυτικὸν, *Græci à naue deduxerunt, nos uero Latinum aliud uocabulum nõ habemus quod illi respondeat præterquam classem. Est autem classis, ut omnes norũt, nauium multitudo ad pugnam instructa. Veneti armatam uocant, une armee sur mer. Dicta autem classis (inquit Seruius)* ἀπὸ τῶν κάλων, *id est, à lignis. Vnde etiam hodie ligna uulgò pro ipsis nauibus Veneti usurpant. Hinc classiarij dicti milites, qui in nauibus pugnant, & naualem exercitum conficiunt, quæ classis dicitur. Tranquillus in Galba: Nam cum classiarios, quos Nero ex remigibus iustos milites fecerat, redire ad pristinũ statũ cogeret &c. Thucydides uero (ut latißime Bayfius ostẽdit)* νηΐτην στρατὸν, *hoc est, naualem exercitum interdum appellat: quibusdam etiam in locis,* στόλος, *ab eodem autore pro classe sumi uidetur.*

SVpersunt tantum nonnulla à naue deducta uocabula, quæ nauium damnum & periculum significant: ut sunt naufragium, quod etiam ad alias res metaphoricè traducitur: unde rei familiaris naufragiũ, & naufragia, ac bonorum direptiones dixit Cicero. Hinc naufragium facere, pro in mari bona & fortunas amittere, uel etiam perire. Item naufragium gloriæ facere dixit Cic. VII. in Verrem per metaphoram, pro gloriæ & laudis atq; existimationis iacturam facere. Vnde etiã prouerbium, Ex naufragio tabula, ad quæcunq; usurpatum, pro subsidio calamitatis & reliquijs quæ ex periculo maximo superfuerunt. Hinc & naufragus deducitur: estq; is qui naue fracta

Prouerb

fracta in mari bona amisit. quod etiam per trãslationem de eo dicitur, qui bona obligurijt & dißipauit. Cicero *in* Catilinam: Quòd *si se eiecerit, secumq; suos eduxerit, & eôdem cæteros undiq; collectos naufragos aggregarit, extinguentur.* Cætera *autem eiuscemodi uocabula quando & facilia sunt, & in dictionario paßim reperiri possunt, studiosis disquirenda relinquimus, hoc enim pacto breuitati studendum.* Recensendæ *sunt nunc aliquot locutiones à nauiũ significatione deductæ, quibus nostri adolescẽtuli sua studia non parũ iuuare poterunt.*

VERBA NAVIbus propria.

AEDIFICARE *naues non impropriè dicimus, quãdo haud secus ac domus ipsæ lignis ac trabibus uarijs compinguntur, edifier des nauires.* Plautus: Aedificat *nauem gerariam.* Aedificare *quoque classem, pro facere: & ornare, pro instruere dixit* Cicero *pro lege* Manilia: Qui *(inquit) postquam maximas ædificasset, ornassetq; classes.*

CONSTRVERE *nauem eadem propemodum loquendi forma qua ædificare dixit* Cicero *de* Senectute.

FACERE *item nauem pro eodem elegantißimè sumi uidemus, faire une nauire.* Plautus Milite: Nam *(inquit) mi patrone hoc cogitato, ubi probus est architectus, bene liniatam si semel carinam collocauit, facile est nauem facere.* Cic. III. *in* Verrem: Decem *enim naues iussu*

iussu L. Murenæ populus Milesius ex pecunia uectigali populi Romani fecerat.

FVNDARE *item naues, pro nauis fundamenta facere dici à Plauto uidemus: Facile (inquit) est nauem facere, ubi fundata, & constituta est: nũc hic carina satis & fundata est bene, & statuta.*

QVIN & *fundare naues pro affirmare (quod dicitur) & anchoris proiectis, uel in portu uel etiam in medio mari firmas retinere usurpauit Vergilius* VI. *Aeneid. Tum (inquit) dente tenaci Anchora fundabat naues.*

FABRICARE *quoque nauigia non inuenuste dixit Columella, pro naues ædificare: Nõnulli (inquit libro* V.*) strenue fabricant nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis.*

INSTRVERE *autem naues aut nauigia, est adornare, & ad onus aut bellum aut uecturam apparare, Affutter une nauire. Cæsar* III. *belli ciuilis; Vatinius qui Brundusio præerat, tectis instructisq; scaphis elicuit naues Lælianas: hoc est, ad pugnã inuitauit, pertraxit, adduxit: nam id proprie naues elicere est. Sed ut ab instructa naue non discedamus: Liuius decadis tertiæ libro primo uim uocabuli exprimere uidetur, cum aptas instructasq; remigio naues uocat, hoc est, quæ paratæ in aqua erant, & à Græcis ἐνήρεις unico ν, dicebantur. Nihil igitur aliud est nauem instruere, quàm ita apparare & adornare ut tuto in aqua nauigare posit.*

ARMARE *naues, est ad bellum instruere, & militibus atque adeo instrumentis bellicis communire.*

Cæsar

Cæsar secundo belli ciuilis: Maßilienses post superius incommodum, ueteres ad eundem modum ex naualibus productas naues refecerant, summaq; industria armauerant, &c. Quo exemplo & quid sit producere naues ex naualibus, mettre les nauires en mer: & quid sit naues reficere, racoustrer les nauires: & quid sit armare naues, armer les nauires, cognitu facilimũ est: unde armata nauis, une nauire de guerre: et armata nauigia dicta sunt.

CONTEGERE naues, siue etiam tegere solebant antiqui catastromatis, ut postea docebimus, ne facile in eas hostes insilire possent, & ad tutius munimentum præsertim in bello: nam antiqui tantum ex prora & puppi pugnabant. Contegebantur præterea (quemadmodum Cæsaris exemplo patet) ut qui in eis erant remiges ab ictibus telorum innoxiores essent. Piscatoriasq; (inquit loco suprascripto) adiecerãt atq; cõtexerant, ut essent ab ictu telorũ remiges tuti. unde tectæ naues, quas Græci κατάφρακτοι uocant, & piscatoriæ naues contectæ, item etiam scaphæ tectæ à Cæsare dictæ sunt, ut suis locis postea latius explicabimus.

CONSTERNERE quoq; naues, pro contegere dixerunt autores fide digni. Vnde constrata nauis eadem dicebatur quæ & contecta, cui aperta nauis opponebatur, ut ex Auli Hirtij exemplo patet: dum ait, Magnoq; impetu quatuor ad eam constratæ naues & complures apertæ contenderunt, cui coactus est Cæsar ferre subsidium.

CONSTERNERE quoq; paludes pontibus ad traducendos exercitus dixit idem Hirtius de bello

bello Gallico: Nisi (inquit) flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem constratum, copias tradu- xisset, &c.

ALIOQVI tempestates & procellæ marinæ di- cuntur naues consternere, cum per uentorum & fluctuum impetus demerguntur & deprimuntur: unde constratas naues tempestatibus dixit Cæsar tertio belli ciuilis.

DEPRIMERE autem naues propriè dicun- tur hostes, cum impetu maximo in eas insilientes cogunt submergi, enfundrer les nauires en leau. Cæsar primo belli ciuilis: Magno numero (inquit) Albicorum & pastorum interfecto, partem nauium deprimunt, nõ- nullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum com- pellunt. Quod autẽ Cæsar uerbo depreßit usus est, Græci κατέδυσε dixerunt. Hinc depressa claßis dicta Ciceroni secundo de diuinatione, pro nauium multitudine & ex- ercitu nauali submerso, une armee de mer deffecte & en- fondree ou mise a fons. Trahere nauem remulco, locutio est à Latinis autoribus ad Græcorum formã usurpata, id enim Græci ῥυμουλκεῖν uno uocabulo dicũt. Liuius quartæ decadis lib. VII. Contemplatus Eudemus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauibus remulco trahentes ui- ginti paulo amplius integras, abscedentes à turri præ- toriæ nauis, silẽtio facto, exurgite (inquit) &c. Id uero mea sentẽtia significare uidetur, magnis nisibus conari, ut uel depressa, uel submersa, uel clauda, aut mutila na- uis in tutum reducatur. Caue autẽ ne cum quodã existi- mes remulcum esse paruam nauem siue scapham: id enim

pror

prorsus alienum est à rei ueritate, quemadmodum latius sequẽtibus docebimus, in pontonũ militariũ tractatione.

ESSE *praeterea in salo eleganter nauis dicitur, & esse in portu uel littore, quemadmodum dixit* Verg. *posteriora notißima sunt.* Prius *autem dicitur, cum procul à portu anchorae iaciebantur, ut naues retinerent, nempe in salo.* Salum *autem* Polybius *sumpsit pro eo quod* Itali *uulgo spiaggia uocant, id est, locum minime portuosum, sed in quo tamen naues commorari queant.* Esse *autem in salo* Graeci ἀποσαλεύειν *dicunt, ut latißime docet* Bayfius *in anchorarum explicatione. uulgus nostrum uocat, amarer.*

FRANGERE *nauem eleganti metaphora dixit* Terentius *in* Andria, *pro naufragiũ facere, uel pati:* Nauem *(inquit) is fregit apud* Andrum *insulam.* Atque *inde quidem naufragium deductum est.*

DESCENDERE *ad naues siue ad nauiculas dixit* Cicero, *pro uenire ad littus, & locum in quo stant nauiculae, ut conscẽdamus.* Nos *(inquit 4.* Academicarũ *quaestionũ) ad nauiculas nostras descendimus.*

CONSCENDERE *autem nauem, monter sur mer, eleganter dixit idem* Cicero: Quid *enim (inquit) conscendens nauem sapiens, num comprehensum animo habet atque perceptum, se ex sententia nauigaturum?* Iuuenalis:

Si iubeat coniunx, durum est conscendere nauem.

QVIN & *conscendere pro eodem simpliciter etiam dicimus, quod* Graeci ἐπιβαίνειν *dicunt,* Tullius *ad* Quintum *fratrem:* Tu *uelim quàm primum*

conscen

conſcendas, ad meq́; uenias.

SVBDVCERE *naues dicimur, cum eas ex ipſo mari uel portu in terram aut nauale trahimus aut abducimus, ut uel tutiores ſint, ne'ue corrumpantur dum illis opus non habemus, uel etiam ut in terram abductæ reficiantur aut reſarciantur.* Vnde *Cæſar* III. *belli ciuilis:* N*aues reliquas, ſi uellet, ſubduci et refici iuberet.* V*ergil.* Q*uaſſatam uentis liceat ſubducere claſſem.* E*t,* V*rbem quam ſtatuo ueſtra eſt, ſubducite naues:* Hoc *eſt, in terram uel nauale ſubtrahite, ut reficiantur.* L*iuius dec.* III. *lib.* III. *Subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis contriuerunt. Sed iam ad generaliora nauium uocabula neceſſe eſt ut deueniamus.*

NAVIVM NOMINA, quæ latius patent.

INDITA *ſunt ab antiquis, ipſis nauibus uaria nomina, prout ijs uel ad uarios uſus utebantur, uel uaria miniſteria nauibus obibant.* Quinetiam *ſunt alia quædam externa, à quibus naues peculiaria nomina ſortitæ ſunt, quæ ſequenti ſermone explicemus licet, quemadmodum iam ſumus polliciti.*

ABVSV *naues uarias appellationes mutuatæ ſunt, ut fluuiatiles, quibus per fluuios merces circunferimus, aut ipſi circumuehimur: hoc eſt quibus ſuper fluuijs utimur, commodi noſtri cauſa: quemadmodum etiam marinæ & maritimæ à* Iureconſulto *dictæ. Onerariæ item, quibus ad onera huc atque illuc geſtanda tam ſuper ipſo*

mari, quàm super fluminibus utimur.

HARVM *autẽ nonnullæ* A REBVS QVAS GESTANT *nomina mutuantur: unde palearũ nauem dixit Cicero primo de finibus, qua uehitur uenditurq́; palea: Veneti uocant burchio da paglia. qua etiã forma nos naues lignarias dicere poterimus, batteaux a bois: & frumentarias, batteaux a bled. Cæsar tertio de bello ciuili:* Nocturno *itinere non intermiſſo, comitatu equitum triginta, ad mare peruenit, nauemq́; frumentariam conſcendit. Græci autem naues frumentarias* σιτηγοὺς, καὶ φορτηγοὺς, καὶ ὁλκάδας *uocant, quod poſtremum uocabulum hodie Flandri retinent, ut latiſsime oſtendit* Bayfius. *Item etiam carbonarias, batteaux a charbon.* Venetijs *autem, ratibus carbonem circumferũt, unde rates carbonarias uocant, zattare da carbon. Sed &* Veneti *pro urbis miniſterio, farinarijs nauibus (non enim piſtrinis in urbe uti poſſunt) item etiam lutarijs, ad eluendos canales utuntur: & aquarijs, ad dulcem è fluminibus aquam in ipſam urbem aduehendam, ut uendant ciſternas non habentibus: quas naues burchi da aqua uocant.* Vinarijs *quoq; nauibus antiquos uſos teſtatur* Vlpianus *in l. uulgaris. ff. de furtis. in quibus illa uina circunferuntur & infunduntur, quæ nullam aëris uim metuunt. quod &* Venetijs *aliquando factum uidimus.*

A MINISTERIO *aut officio quod præſtant quædam naues nomina habent: ſiue id ſit in bello ſuper ipſo mari (unde bellicæ naues dictæ) aut etiam ſuper ipſis fluminibus, unde piſcatoriæ appellatæ et actuariæ, ſiue actuarioli, de quibus poſtea ſuo loco: quanquam*

etiam

etiam super ipso mari ministerio sint piscatoriæ. Ea forma appellatæ sunt onerariæ, ab oneribus ferendis, de quibus postea suo loco dicemus: & hippagogi uel hippegi, ab equis uehendis: item à Græcis prophylacides, & speculatoriæ, quæ & exploratoriæ dicuntur: item hoplitagogi, hoc est, naues paratæ ad uehendos milites armatos: & infinita alia huiusmodi nomina quæ in ipsis Baysij uigilijs à Græcis desumpta uidebis.

A CVRSV uel statione dictæ meteori, plóimi, pelagiæ, ephormusæ, quorum exempla uideto apud Baysium ex Græcis autoribus desumpta.

A CAPACITATE dicti myriophori, quæ naues erant capaces talentûm decem milium. Nos alia ratione per tonnellos efferre solemus, dicentes nauem esse mille ducentorum tonellorum, uel eo amplius, batteau ou nauire de deux centz tonneaux ou plus.

A FORMA & figura quædam nomen habent: unde aliæ longæ ad onerariarum differentiam dictæ: aliæ tectæ, quæ & constratæ: quibus oppositæ sunt apertæ & inanes. Aulus Hirtius: Magno impetu (inquit) quatuor ad eam constratæ naues & complures apertæ contenderunt, cui coactus est Cæsar ferre subsidiũ. Aliæ turritæ dictæ, quòd turres ad pugnam instructas tam in prora quàm in puppi haberent, easq; ad libram impositas. Vnde Plinius lib. XXXI. Sed armatæ classes imposuũt sibi turriũ propugnacula, ut in mari quoq; pugnetur uelut è muris. Aliæ præterea rostratæ dictæ. Nam (ut inquit Liuius) nonnullæ naues rostris carebant. quæ quid sint, suo loco docebimus. Ea uero rostra quia ex ære fie-

bant, æratis etiamnum nauibus nomen dederũt. Cæsar II. *belli ciuilis:* Interim L. N*asidius, ab* C. Pompeio *cum classe nauium sedecim, in quibus paucæ erant æratæ,* L. Domitio, M*aßilienſibusq; subsidio missus. Aliæ item magnæ aut paruæ dictæ à forma.* Hor. *in epiſt.* Ego*(inquit)utrũ* N*aue ferar magna an parua ferar, unus & idem.*

A REMORVM *multitudine, & uarijs ordinibus dictæ biremes, triremes, quadriremes, quinqueremes, & multæ eiusmodi, de quibus poſtea latius: quòd binos, ternos, quaternos & quinos remorum ordines haberent: nam quæ unico tantum remorum ordine utebantur,* Græcis *monocrota appellatæ sunt.*

A PRINCIPATV *quem super alijs quædam in classe naues habent, nomina traxerunt: ut prætoria, in qua prætor eſt, quam* Græci ναυαρχίδα *uocant, uulgus noſtrum, capitaneam appellat. qua forma imperatoriam nauem & regiam dicere poſſumus, quemadmodum* Angli *maiorem suam nauem, reginam appellarunt.*

A PRINCIPIBVS *qui eas extruendas curarũt dictæ* Seleucides. Q*ua ratione etiam nobilem illam nauem quæ à rege noſtro ad* Gratiarum *portum ædificata eſt,* Franciſcida *nominare* Bayſio *noſtro non ſine uenuſtate licuit.*

AB INVENTORIBVS *quædam naues cognomina sua traxerunt, ut quæ* Caudicæ *appellantur à* Q. Appio Claudio Caudice:*qui(ut refert* Seneca *in libello de breuitate uitæ)* Romanis *primus persuasit nauem cõscendere, & ex caudicibus, hoc eſt, tabulis ligneis, naues primus ædificare docuit..* Codicarias Varro *&*

Marcellus

Marcellus appellari uolunt, atque ita legunt in Sallustij loco quodam, ut non ab Appio Caudice, sed ab ipsis tabulis ex quibus ipsæ naues primum extrui cœptæ sint, nomen deducant.

A PATRIA *& uarijs locis in quibus uel fabricantur, aut ex quibus ad nos ueniunt, & transfretare solent: non enim quælibet regio conformem ac propemodum similem habet fabricandi morem: unde fit, ut à uarijs prouincijs uaria cognomina ipsis nauibus sint imposita. Hinc* Σάμαινα *dicta, quòd primum in Samo insula iussu Polycratis Regis ædificata sit: quæ cuius formæ fuerit discas ex Plutarcho in uita Periclis. Sic quoque dictæ Megarides, Ambraciotides, Hermionides, Chiæ, Leucadiæ, Laconicæ, Italicæ, Sicilianæ, Syracusiæ, Phœniceæ, Milesiæ, & cæteræ id genus, quarum exempla sunt apud Thucydidem frequentißima. Hac autem forma hodie quoque uulgus nostrum Caracam Britannicam appellat, item Anglicas, Flamingas, Deppœnas, Bononienses naues. Quemadmodum etiam Veneti, Maßilianas, Genuenses, Istricas, Rhodias, Creticas, Claudianas, quæ (ut diximus) ex Maßilia, Istria, Rhodo, Creta (quam hodie Candiam uocant uulgo) ad eos mercium circunferendarum causa commeant.*

AB INSIGNI *quodam quod honestatis uel ornatus gratia ipsi proræ adponi solebat: quemadmodum in antiquis illis picturis frequenter uidimus: ut à delphinis delphinophori holcades, item ab Iside & Chimæra nonnullæ naues cognomina acciperent. Id autem insigne Græci* παράσημον *uocant, unde Centaurum &*

Pristim apud Vergilium pro cognomento indito naulabus ab insigni sumere debemus, quòd Centaurum & Pristim, quæ marina est bellua, in puppi gestarent. Solebant enim antiqui cognomenta indere nauibus, & etiam ad proram affigere. Etsi Nonius Marcellus pristim nauē appellatam putet à similitudine, quòd scilicet ad formam pristium marinarum extructa sit, quæ longi & angusti corporis sunt. Sed iam ad primos nauium usus sermonem transferamus, priusquam ad particulares ipsarum differentias digrediamur.

NAVIVM PRImus usus.

NAVIVM *usum primum excogitatum fuisse ad fluuiorum & maris commodam nauigationem, nemini dubium esse debet, tum ut per flumina ac mare ipsum, merces, & quicquid nobis ad uictum & alios usus utilißimum est, commode & tutò huc atq; illuc circunferremus: tum ut & piscibus, & (quod omnium est miserrimum) etiam suo generi homines super ipsis aquis insidiari possent: ut iam hodie plures inueniantur non modo procellarum sed etiam telorum impetu in mari sepulti quàm fortaßis in terra. Sed ita est humano generi à natura comparatum, ut quod sibi maxime esse debuit utile ac commodum, id tandem in deteriorem usum conuertat. Sic ferri, sic lapidum, ac lignorum usus: ita deniq; optima ingenia, quæ suo generi conseruando & amando nata esse debuere, in sui generis abolitionem & perniciem quotidie*

tidie conspirant, & uel optima quæq; in deteriora conuertunt. Sed ad rem.

ANTE naues repertas (inquit Plinius lib. VII.) ratibus nauigabatur inuentis in mari rubro inter insulas, à rege Erythra. Quanquã etiam trabibus solis nauigare super ipso Tyberi antiquos consueuisse idem refe rat lib. III. cap. V. Sed (inquit) Tyberis propter aspera & confragosa, ne sic quidem præterquam trabibus longè meabilis fertur.

RATIS autem quid sit ita docet Budæus: nauigium esse temere factum & inconditum, ut sunt trabes connexæ & sine fabrica compactæ, quæ nauigij uicem præbent, id est (ut Suidas inquit) ἡ ἐκ τῶν τυχόντων πεποιημένη ναῦς. Ponitur tamen & pro ponte, uel etiam loco fluminis quoquomodo iuncto, eodem autore. Cicero ad Atticum: Circunuallatum esse Pompeium ratibus, etiam exitus portus teneri. Græci autem ratem τὴν σχεδίαν uocant. Festus: Schedia (inquit) genus est nauigij inconditum, id est, trabibus tantum inter se nexis factum. Vnde mala poëmata Græcis Schedia appellantur. Quinetiam schedion à Græcis dicitur extemporaneum, id est, quicquid inelaboratum, quicquid temere factum est nec satis confectum. À rate autem ratiarius deducitur, quemadmodum à naue nauicularius, non quidem opifex dictus, sed negotiator. quæ uocabula apud Iureconsultos plerunq; inueniri solent.

RATIBVS postea ad uadorum stagna superanda & fluctus compescendos ac supprimendos cœpta sunt adhibere latera, quæ Græci πλευρὰς uocant: item

etiam carinæ. carina autem Græcis τρόπις dicitur: unde Vergi. I I. Georg.

–*Et pandas ratibus posuere carinas.*

INDE *uero conto & pertica rates agitari cœptæ, quapropter ea nauigia à Græcis κοντῶτα appellata, quòd contis propellerentur, quemadmodum eleganter ostendit* Bayfius *exemplo* Diodori *lib.* X I X. *ubi de successoribus* Alexandri *& de* Eumene.

COEPERVNT *postea antiqui trabem uel lignum ex singulis arboribus excauare, quo per flumina circumueherentur, cuiusmodi nauigia super* Rhodano *nonnunquam* Lugduni *me uidisse memini. monoxylæ lintres à* Plinio *dicuntur in sexto, quòd uno tantum ligno fierent.* Alueum *uocauit* Liuius *dec.* I I I. *lib.* I. Nouasq; *(inquit) alias primum* Galli *inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil dummodo innare aquæ, & capere onera possent curantes, raptim faciebant.* Idem *in primo, cum de* Remo *&* Romulo *loquitur:* Tenet *(inquit) fama, cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circà sunt, ad puerilem uagitum cursum flexisse.* Quem *alueum* Plutarchus *in* Romuli *uita scapham appellauit:* Impositis *(inquit) in scapha pueris, descendit in fluuium ut proiecturus.* Scapha *enim non solum nauiculam significat, sed etiam uas concauum: quod etiam nunc nomen retinet apud* Venetos, *ut suo loco docebimus.* Cæterum *ut ad prius uocabulum redeamus,* Alueum Liuius, *item*

etiam Sallustius pro carina, hoc est nauis fundamento po suere. Locus Liuij est decadis tertiæ lib. 3. dum ait: Ibiq; adeò non armamēta modo, sed etiam aluei nauiū quassati erant. Locus uerò Sallustij est in bello Iugurthino: Hiq; (inquit) aluees nauium inuersos pro tugurijs habuere. Sed de his plura, cum de partibus agemus.

FIEBANT *& apud antiquos aliæ nauigiorū formæ, nondum scilicet inuenta uera ædificandarum nauium ratione: cæsis enim salicibus, aut uiminibus contextis, & corio uel aluta circunuolutis quidam nauigarunt. unde Cæsar primo belli ciuilis:* Reliquum (inquit) *corpus nauium uiminibus contextum corijs integebatur.* Huiusmodi *autem nauigiorum formam late describit* Herodotus *in* Clio. *quem locum eleganter notat* Bayfius, *ut ex eo facile intelligas etiam pastoribus antiquis plurimum fuisse industriæ.* Quinetiam Plinius *lib. 16. capit. 40. refert, Germaniæ prædones singulis arboribus cauatis nauigare, quarū quædam & triginta homines ferunt.*

CONTEXEBANTVR *itidem naues super* Nili *paludibus* Plinij *ætate, papyro, scirpo & arundine, quemadmodum ipse recenset lib. 6. cap. 22.* Papyrum *autem siue papyrus (utrunque enim dici potest) ut refert idem* Plinius *lib. 13. cap. 11. nascitur in* Aegypti *palustribus, aut quiescentibus* Nili *aquis, cuius fruticis radicibus (quæ cum obliquæ sint, brachialem craßitudinem habent, lateribusq; sunt triangulis) pro ligno utuntur incolæ, non ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia uasorū.* Ex *ipsa quidē papyro nauigia texunt, & è libro uela, tegetesq;, necnon & uestem, & stragu-*

la, & funes. Præparantur ex eo chartæ diuisæ acu in prætenues, sed quàm latißimas philuras. A papyro igitur frutice, charta est papyrus appellata: quòd scilicet primum ex papyro fieret. Scirpus autem (ne id etiam inexplicatum relinquamus) leuis iunci & sine nodo species est, nasciturq; in palustribus. unde prouerbium in anxios nimisq; diligentes & meticulosos, Nodũ in scirpo quærere. Scirpo igitur etiam naues contexi poterãt, unde Plauti dictum in Aulularia: Quasi pueri (inquit) qui nare discunt, scirpea inducitur ratis. Arundo uero quid sit, tam notum esse puto quàm quod omnibus est notißimum.

CAETERVM, *ut semel absoluam, id est imprimis sciendum, uariam antiquis temporibus non solum nauigandi, sed etiam naues construendi rationem fuisse, prout uaria uarijs in locis fuerunt ingenia. Quemadmodũ etiam hodie accepimus ab ijs qui in exteras illas insulas, quas nouas appellant, quotidie adnauigant, non esse hominibus illis eandem nauigandi formam, quæ nobis est: eosq; nostra, nos sua nauigia plurimum admirari solere. Sunt enim qui truncis arborum insidentes, & altera manu duce natura remigantes, etiam in altũ prouehuntur. Sunt qui pari ratione oblongam trabem eamq; rotundam, terni, interdum etiam quaterni obequitantes, longius per mare diuagantur. Quod certe quis non admirabitur? nondum autem illis est cõperta nauium construendarum ratio. At ubi primum auditum fuit nauis construendæ artificium, tum à proximis regionibus ad remotiores tandem ars ipsa delata est. Itaq; factum, ut in-*

tra

tra paucos annos eadē multis regionibus facta fuerit nauigandi ratio. Quæ multis alioqui incomperta esse poterat, nisi id unius artificio primum inuentum, deinde ab omnibus comprobatum fuißet. Dubium itaq; nō est, quin ante nauem primo inuētam, quæq; regio suam sibiq; propriam nauigandi formam haberet.

SED VT post uaria nauigandi genera, de prima naue quidpiam dicamus, Philostephanus apud Plinium in septimo naturalis historiæ autor est, Iasonem, primum nauigasse longa naue: quæ quidē, ut refert Diodorus Siculus in quinto, primum fuit circa Pelium ædificata, excedebatq; & magnitudine & reliquo apparatu omnia nauigia: Homines enim (inquit) illius ætatis, ratibus ferè & paruis acatijs uehebantur. Vocata est autem hæc nauis, Argò (inquit idem autor) ut nonnulli fabularum scriptores asserunt, ab Argi cuiusdam fabri naualis nomine, qui quidē eam extruxerat, simulq; nauigarat, quòd tamen uerum esse affirmat Appollonius in primo Argonauticōn. Etiamsi Pherecides dicat eam nomen sumpsisse ab Argo filio Phryxi. Sunt & alij qui existiment id naui nominis ob eximiam illius celeritatem inditum: ἄργον quippe aiunt celerem ueteres appellauisse. Cicero autem primo Tusculanarum quæstionum eam dicit nominatam Argò, quia Argiui in ea delecti uiri, uecti petebant pellem inauratam arietis. Hæc tantum habuimus colligenda ex Bayfij uigilijs de primæ nauis constructione. nunc uerò ad particulares nauium differentias descendamus.

NAVIVM

NAVIVM PARTIculares differentiæ.

ABSOLVTA *nauium generaliori descriptione, ad particularia nos transire oportet, & ea nauium uocabula explicare, quæ aut à remorum multitudine, aut forma, aut etiam magnitudine ipsis primo fuerunt indita.* NAVIVM *itaq; aliæ longæ, aliæ rotundioris formæ: atque hæ quidem actuariæ appellatæ, uoluptatis gratia ædificabantur, remisq; quemadmodum illæ agi solebant, maioribusq; nauibus inseruiebāt, & fluuiorum commoditatibus.* Aliæ *uero superioribus longè maiores, atq; oneribus ferendis accommodatæ (unde onerarijs nomen inditum) uelis tantum, non etiam remis per magna maria discurrebant.* Atq; *hæ quidem sunt primæ nauium particulares differentiæ, quas ut rursus in alias subdiuidamus, suo ordine persequi ac describere iterū oportet.* Et *à longis nauibus incipiendum.*

NAVES LONGAE.

LONGARVM *nauium appellatione complectemur eas quas uulgus nostrum uocat, des galees, ou des fustes: sed illæ ampliores, hæ uero expeditiores, quēadmodum sequenti sermone docebimus. Cæterum longas naues remis semper incitari, onerarias uero nequaquam, planum fecit* Bayfius *ex Cæsaris quarto commentariorum &* Ciceronis *duodecimo epistolarum autoritatibus, ut iam*

ut iam id amplius alia disputatione non egeat. Tantum hoc addemus, lõgis nauibus etiam uela addi solere ad celeriorem motum, quibus utimur afflantibus uentis, ad remigantium laborem relaxandum. Interdum etiam quando maximè celeritati danda est opera, utrisq; uti sæpe uidimus. unde natum prouerbium, ut de re quam omnibus uiribus contendimus ut absoluamus, & celeriter perficiamus, Velis remisq; contendere dicamur. Prouerb

LONGAS *naues Græci* μακρὰ πλοῖα *uocant.* Ro*mani autem priusquam primum* Messanam *traducerent, &* Carthaginiense *bellum gererent, nũquam longis nauibus aut constratis usi fuerant.* Eo *uero tempore quo primum* Pop. Roma. *statuit è* Rep. *esse cum* Carthaginiensibus *de* Siciliæ *atque adeò maris interni imperio naualibus copijs dimicare, tum centũ & uiginti nauium classem ædificandam curarũt, in qua centum fuere quinqueremes & uiginti triremes.*

CONSTRATAE *autem & tectæ naues inter longas connumerandæ sunt. suntq; triremes, quadriremes, uel quinqueremes, ita contectæ & communitæ (præsertim ad latera) ut facilime pugnantes ex ijs, tanquam parietibus quibusdam retro stantes, hostibus nocere, minus ab hostibus lædi poßint: nam antea ex prora tantum & puppi pugnabatur.* His *autem opponuntur aliæ naues longæ nõ tectæ, quæ ob id apertæ à* Cicerone *dictæ sunt:* Poterone *(inquit ille in* Verrem *act. 7.) in eos esse uehemens, qui naues inanes non modo habuerunt, sed etiam apertas? in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam nauem, & minus exinanitam? loquitur de*

quadriremi

quadriremi Centuripina. Atqui naues longas tectas (inquit Cæsar) inuenere Trasij. Eæ uero à Græcis κατάφρακτα dicuntur : apertæ uero ἄφρακτα, quibus Rhodij plurimum utebantur. Vnde Cicero 5. ad Atticum : Nos (inquit) Rhodiorum ἀφράκτοις cæterisq; longis nauibus, tranquillitates aucupaturi eramus.

L O N G I S nauibus nomina potißimum indita sunt antiquis, à remorum ordinibus quibus agebantur, ut celeriores essent. quæ enim plures remos habebant, eæ celerius discurrebant. Itaq; particularia hæc nauium longarum nomina nobis nunc explicanda sunt.

M O N O C R O T A Græcis naues dicebantur, quæ unico tantum remorum ordine agebātur, quemadmodum ex Strabonis loco libro septimo ostendit Bayfius ung brigantin ou fregate qui na qu'une rame a chascun, banc. Xenophon autem in secundo, μονοκρότους naues dixit eas, quæ cum triremes (opinor) essent, propter tamen absentiam remigum, & sociorum naualium, duobus tantum aut unico per transtra remige incitarentur, cum tamen possent ternis agi, si adfuissent remiges.

M O N E R E S uero (ne quis fallatur) dicitur ea nauis, quæ cùm pluribus quidem remis agi soleat, unico tamen interdum per transtra & sedilia remo non binis aut ternis aut etiam pluribus agitatur. Quæ fortasse naues dicebantur celites, translatione sumpta ab equis celitibus, de quibus in actuarijs dicemus.

I L L A E porro naues quæ binis remorum ordinibus agebantur, à Græcis dicrota dicuntur potius quàm διήρεις : etiam si apud quendam inueniatur huiusmodi

uocabulum

uocabulum: apud probatos enim autores uix reperitur. Dicroto autem non solum Græci autores, ut sunt Polybius, & Appianus Alexãdrinus, sed etiam Latini usi sunt ad Græcorum formam. Tullius epistol. ad Atticum libro decimosexto: Nam & ipse (inquit) Domitius bona plane habet dicrota, suntq; nauigia præterea luculenta Sexti Bucidali, cæterorumq;: nam Caßij classem, quæ plane bella est, non numero. Idem libro quinto earundem epistol. Aphracta Rhodiorum, & dicrotum Mitylenæorum, & aliud catascopium. Romani autem atq; adeò Latiniores, pro dicrotis, biremes uocant, fustes de deux rames a chascun bãc. Cæsar tertio belli ciuilis: Quatuor (inquit) biremes subiectis scutulis impulsas, uectibus in interiorem partem transduxit.

BIREMES leues, hoc est, celeres & expeditæ ab antiquis dictæ, quæ hodie dicuntur fustes legieres. Liuius decadis tertiæ libro quarto: Legati ab Orico ad Marc. Valerium prætorem uenerunt, præsidentem classi Brundusio Calabriæq; circa littoribus, nunciantes Philippum primum Apolloniam tentasse leuibus biremibus centum uiginti.

HVIVSMODI autem biremes celeres aut leues à Liburnis populis Liburnicæ appellatæ sunt, Græcis λιβυρνίδες. fuerunt enim (inquit Appianus) Liburni altorum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quæ in eo sunt insulas prædabantur celeribus & leuibus nauigijs: unde etiam nunc leues & celeres biremes Romanis Liburnicæ uocantur. Suetonius in Augusto: Tempestate in traiectu bis conflictatus, primo inter promontoria

montoria Peloponnesi *& Aetoliæ, rursus circa montes Ceraunios, utrobique parte Liburnicarum demersa, simulq; eius in qua uehebatur fusis armamentis, & gubernaculo distracto. Quo loco* Tranquillus *Liburnicas pro leuibus biremibus dixisse uidetur. Quòd autem Liburnicæ non solum pro nauibus bellicis, sed etiam ijs quæ aptæ non essent ad belli conflictum, imò ad præcurrendum potius, & speculandum sumerentur etiã apud antiquos, item & pro ijs, quæ catastromata habebant, legito diligenter* Bayfij *uigilias: non enim dubia hæc omnia, tam breui compendio percurrere poßumus. Cæterum illud unum addam, Liburnicas naues à poëtis* Liburnos *appellatas fuisse, ea licentia quæ omnibus poëtis est peculiaris ac communis.* Horatius *in* Epodo:

Ibis liburnis inter alta nauium
Amice propugnacula. Lucanus:
Ordine contentæ gemino creuisse liburno.

ERANT *& aliæ biremes apud antiquos à monocrotis quidpiam sortitæ, ut partim biremes, partim monocrota dici possent: à puppi enim, ad malum usque, binis remis: à malo ad proram, unico remo agebantur: ut hodie quoq; uidere est in nonnullis earum quas nostrum uulgus fustas uocat. Eas uero biremes,* Bayfius *multis exemplis contendit & probat, à* Græcis *proprio uocabulo hemiolias appellatas.*

TRIREMIS, *à* Græcis *dicta* τριήρης, *quæ ternos remorum ordines, siue in altum siue in longum accipias, habebat. galce de trois rames pour banc. Sunt enim qui contendant remorum ordines in altum sumi debere,*

atq;

atq; id solo tantum antiquarum picturarum exemplo, quarum similitudines in biremibus & triremibus uidebis apud Baysium. Itaq; totidem essent tabulata quot ordines. Sed & in suam sententiam adducere uidentur, qui ita sentiūt locum Lucani in tertio, ubi de prætoria naue Bruti loquitur. ita enim inquit:

Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemq; profundo
Inuehit, & summis longe petit æquora remis.

Vnde conijciunt summos remos longiores fuisse inferioribus, atq; inde inferunt remorum ordines in altum & sublime sumi solere. Pugnat autem ex aduerso Vergilij locus in quinto, ubi de pistri loquitur:

–Triplici pubes quam Dardana uersu
Impellunt: terno consurgunt ordine remi.

Atqui si in altum & sublime remorum ordines sumi deberent, quo pacto quæso conijcere possemus, factas atq; ædificatas fuisse quadraginta, & quinquaginta ordinum naues, de quibus mox suis locis dicturi sumus? dubium non est quin ipsa moles cœlum ferè contigisset. Sed non est picturis tanta adhibenda fides, ut ipsa rerum forma ac ueritas tandem ignoretur. Reuertamur ad triremem.

TRIREMEM primus inuenit apud Græcos Aminocles Corinthius autore Plinio: ad quod etiam Thucydides in primo accedere uidetur, dum ait: Triremes primum apud Corinthum ædificatas fuisse. Cætera latius habeto ex Baysio.

PISTRIS, siue mauis cum Polybio pristim appellare, triremium leuium nomen erat. Ita enim tri-

remes leues à celeritate appellatæ, galees legieres, Veneti uocant, galee suttil: formamq; atq; adeo nomen sumpserunt à bellua marina, quæ etiam Pristis dicitur. Estq; (ut inquit Plinius) longi & angusti corporis, unde celerrime per aquam moueri ac currere traditur. Vergilius in quinto:

Velocem Mnestheus agit acri remige pistrim.

Nisi mauis deductum nomen potius ἀπὸ τοῦ πρίειν Græco uocabulo, hoc est, ab asseribus sectis, propterea quòd ita fieret huiusmodi nauis.

TRIEREMIOLIAE autem naues à Græcis dictæ, quæ infra magnitudinem iustarum triremiũ erant: quemadmodum hemioliæ, quæ infra magnitudinem biremium: ut apertißimè ostendit Bayfius ex Appiano. Etsi Polybius lib. XVI. trieremiolias uocare uideatur eas, quæ non tot remis agerentur, quot iustæ triremes. Ait enim: Cum his autem nouem trieremioliæ, & triremes tres erant. Sed hæc de triremibus sint satis.

QVATVOR ordinum nauis à Græcis τετρήρης, à Latinis quadriremis dicitur, galee de quatre rames pour banc. Tullius septima in Verrem: Princeps Cleomenes in quadriremi Cẽturipina, malum erigi, uela fieri, præcidi anchoras imperauit. Quadriremem autem primi instituerunt Carthaginienses autore Aristotele, & Plinio: & maxime omniũ aptæ erant ad cõtegendum & cõsternẽdum, eò quòd catastromata facile admitterẽt.

TRIREMIBVS si binos ordines addideris, quinqueremem facies, quæ à Græcis πεντήρης dicitur, Galee de cinq rames pour banc. Cæsar tertio belli

ciuilis:

ciuilis: Similiter Vatinius qui Brundusio præerat, tectis instructisq; scaphis elicit naues Lælianas, atq; ex his longius productam unā quinqueremem & minores duas in angustijs portus cepit. Mirum est quòd Aulus Hirtius siue Opius in bello Alexādrino, uocabulo semigræco semiq; Latino usus pentiremē appellauerit: quam Marcus Tullius ubiq; & optimi quiq; autores quinqueremem uocauerūt. Sed hoc multo magis admiror, quòd uir quidam doctus in suis linguæ Latinæ commentarijs locum Hirtij, Iulio Cæsari adscripserit quarto belli ciuilis. Cum alioqui certißimum sit apud Cæsarem nusquam reperiri posse. Neq; uero quisquam existimet uelim tale quidpiam Latinæ linguæ inter cæteros optimum autorem confinxiße. Fortaßis nō optime trāscripserat ex Bayfio locum Hirtij, qui certe sic habet ad uerbū in bello Alexandrino, quemadmodum ille uir bonus Cæsari adscribebat: Capit (inquit Hirtius) ex eo prælio pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, compluresq; remiges Octauianos. Discant huius exēplo quicunq; alienas uigilias sibi attribuere uolent, saltē tam occulte suffurari, ut furtum suum adeo manifeste deprehendi non poßit.

CAETERVM quod ad ipsarum nauium formam attinet, illud præterea addemus, quinqueremes antiquis altiores ædificari solere, quàm ut è quadriremibus, armati milites in eas transilire possent. Quod uerū esse conijcit Bayfius, ac colligit ex Liuij uerbis decadis tertiæ, libro decimo: ubi de claßis Punicæ ad Vticam stationem habente decertatione cum Romana loquitur. Locum ipsum diligens lector, ex eo fonte unde hæc

desumpsimus requirat.

SED & hoc insuper adiungemus, quod ad quinqueremis constitutionem antiquam atq; adeò rationem spectare uidebitur (ut qui hodie tum Venetijs, tum etiã alibi huiuscemodi naues extruunt intelligant, quantum ab antiquo more discedant) quadraginta fuisse sedilia in tabulato alterius lateris quinqueremis, quæ quidem quadringentis remigibus agebatur. Quod uerißimum esse colligit Bayfius ex uerbis Plinij libro trigesimosecundo, ubi de echeneide. Itaque in altero quinqueremis latere, ducenti erant remiges: qui si distribuãtur in quinos ordines, certe necesse est quadraginta, ut iam diximus, sedilia fuisse in altero tabulati latere. Quo fit ut quinqueremes antiquorum, celeritate & cursu longe anteuertãt quadriremes. Quod apertißime ostendit Bayfius ex Liuij uerbis libro octauo tertiæ decadis. Atq; hæc tantum breuiter dicta sint. Plura ex ipso autoris libro.

SEX ordinum nauis quando à Latinis proprie uno uocabulo exprimi non potuit, Græcum nomen retinuit, Hexerem enim appellauit Liuius lib. VII. quartæ decadis: Hostium (inquit) claßis, trium & nonaginta nauium fuit: maximæ formæ naues, tres hexeres habebãt, duas hepteres, galee de six rames pour banc: Hexerem autem proprie & elegãter descripsisse uidetur Lucanus in tertio, ubi de prætoria naue Bruti sic loquitur:

Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemq; profundo
Inuehit, & summis longe petit æquora remis.

HEPTE

HEPTERES quoq;, quæ septem ordinum nauis est, galee de sept rames pour bãc. etsi Latinè septiremis dici potuit, quemadmodum uertit Sipontinus in Polybio, tamen hoc uocabulo nemo probatus autor unquã usus est: adeò Græca uocabula Latinis arrisere, quãdo huiusmodi formæ nauiũ inuẽtum etiam Græcorũ fuit. Liuius quartæ decadis lib. 7. Maxime exterruit hepteres regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demersa.

EADEM propemodũ ratione, quæ octo ordinũ nauis fuit, à Latinis nullũ nomẽ sortita est, sed Græco uocabulo Octeres potius appellata. Cuius uocabuli plurimus fit sermo apud Athenæũ, galee de huyt rames pour bãc.

NOVEM ordinum naues Græci Enneres appellarunt, quemadmodum ex multis Diodori Siculi exemplis probat Bayfius. Cum autem simplici, n, Eneres scribunt, certe iam nõ amplius nouem ordinũ, sed instructas & paratas in aqua naues intelligunt. Quod ex Plutarchi loco in uita Antonij ostẽdit Bayfius, atq; id quoq; superius iam retulimus, ubi de instructa naue loquebamur. Nouem autem ordinum naues multas habuisse Philadelphum Regem scripsit Athenæus in quinto.

DECERES Græcis nauis dicta quæ decẽ ordinũ esset, nos deciremes uertere poterimus, galee a dix rames pour bãc. Strabo in septimo Geographiæ: Sunt & naualia in quibus Cæsar undeuiginti naues decimarũ nomine dedicauit, ab uno remorum ordine usq; deciremes.

QVAS præterea Græci Hendeceres uocãt, Latini undeciremes appellare possunt, galees de unze rames pour banc. Plin. lib. XVI. cap. XL. Maxima (inquit)

ea in Cypro traditur ad undeciremem Demetrij ſucciſa, centumtriginta pedum longitudinis, craßitudinis uerò ad trium hominum complexum. De cedro loquitur, qua Reges in Aegypto ac Syria inopia abietis ad claſſes feruntur uſi.

NAVES *ad duodecim ordines (inquit Plinius) primus inſtituit Alexãder Magnus: eas autẽ Græci* δωδεκήρεις *uocant, Galees de douze rames pour banc.*

TREDECIM *& quatuordecim ordinum naues permultas habuiſſe Philadelphum regem, refert Athenæus in quinto.*

QVINDECIM *ordinũ nauis,* πεντεκαιδεκήρης *Græcis dicta, ſi Philoſtephano credimus, à Ptolemæo Sotere primum inſtituta fuit. Plutarchus autem huius nauis inuẽtionem adſcribit Demetrio: Antea enim (inquit) neq; quindecim ordinum nauem, neq; ſedecim quiſquam hominum nouerat. Sedecim autem ordinum nauis à Græcis* ἑκκαιδεκήρης *appellata eſt.*

ATQVE *ut in pauca cõferam, uiginti & triginta ordinum naues habuiſſe Philadelphum regem ſcribit Athenæus loco ſuperius adducto.*

QVADRAGINTA *quoque ordinum nauem ædificandam primum curaſſe Ptolemæum Philopatorem refert Plutarchus in Demetrio: in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta, altitudine autẽ ad ſummitatẽ uſq; nauis duodequinquaginta cubitorũ. Ea uerò* τετταρακοντήρης *Græcis dicta eſt: cuius longiorẽ deſcriptionẽ feciſſe uidetur Athenæus in q̃nto Dipnoſophiſtῶn. quẽ locũ refert Bayſius ad ĩtegrũ.*

NA

NAVES ONERARIÆ.

DE longis nauibus abunde diximus: de onerarijs paucis disserendum. Quæ onerariæ dictæ, quòd essent oneri ferendo idoneæ, batteaux ou nauires de charge, ou batteaux marchans. Qua ratione à Græcis, & maxime Polybio in quinto φορτηγοὶ appellantur: φόρτον enim Græcis onus, & φορτηγὸς baiulus mercenarius dicitur qui onera circunfert. Hinc fit ut Thucydides in sexto φορτηγικὸν πλοῖον dicat. Vnde etiam à Plauto nauis geraria nominata, quam Liuius onerariam uocauit: Aedificat (inquit) nauem gerariã. Cæsar grauem nauem appellat, une grosse nef. Huiusmodi autem graues, Græcis βαρεῖαι dicuntur: ad leuiorum nauium differentiam, quæ eisdem κουφότεραι appellantur.

HOLCAS holcadis ab Appiano in quinto de bellis ciuilibus, & Thucydide in sexto, pro naue oneraria & mercibus onusta sumitur: ab helco, traho, quia trahi debeat: aut quòd grauis & ponderosa sit. nam hoc quoque significat ἕλκω. ut, ἕλκει τρία τάλαντα, appendet tribus talentis. sed hoc puerorum causa obiter dictum sit. Vulgus Flandrorum, holcadarum adhuc hodie nomẽ retinet, uocant enim illi des hulkes.

Σκευοφόρους naues onerarias uocauit Appia. in v. de bellis ciuilibus, quòd sarcinis quibuscunq; & instrumentis gestandis idoneæ essent. qua forma etiam σκευόφορα κτήνη Græcis, iumẽta sarcinaria & clitellaria appellãtur. Nostrũ uulgus quantum existimare potui, id genus nauigij

à forma uocat une cornemuse: quòd à prora ueluti cornu quoddam habeat, aptumq́; sit ad omnia transferenda.

ONERARIAE *autẽ ad uehendum frumentum aptæ, à* Græcis σιτηγοὶ *dicuntur.* ὁ σῖτος *enim frumentum est: à* Latinis *autem naues frumẽtariæ, batteaux ou nauires a bled.* Vulgus *nautarum uocat, des musnicres.* Cæsar *tertio belli ciuilis:* Nocturno *itinere non intermisso, comitatu equitum triginta ad mare peruenit, nauemq́; frumentariam conscendit.*

EADEM *propemodum forma ac ratione loquendi uinarias naues dictas ab* Vlpiano *credibile est, in lege uulgaris. digestis, de furtis. in quas uinũ infunditur, ung uinottier.* Nos *quoq;* Venetijs *naues aquarias uidimus, quibus aquã portant ut uẽdant cisternas nõ habẽtibus.* Quinetiam *nobis quẽadmodum & illis nõ desunt naues onerariæ peculiaribus rebus circũuehendis aptæ, quibus à mercibus quas uehunt nomina imponere possumus.* Itaque *dicemus naues lignarias, batteaux a boys, moulliers: naues arenarias, batteaux a sablon: naues fœnarias, foigniers: naues uinarias, batteaux a uin. cuius generis quæ maiores sunt uocantur uulgo fonsetz & troncz, quæ mille quingentos interdum uini tonnellos ferunt: quæ autem minores ut trecentos tantum ferant, uulgus nostrum uocat des lusandes. Sic quoq; naues carbonarias, batteaux a charbon, & cætera id genus proprie, & eleganter dicere poterimus.*

Ὁπλιταγωγὸς ναῦς *Græcis, dicta nauis oneraria quæ armatis militibus ferendis idonea est.* ὁπλίτης *enim pro milite armato uel grauis armaturæ, & qui in naui ad*

remum

remum non sedet, usurpatur à Thucydide. nos armigerum dicere possumus. Nam armiger (ut id obiter dicam) apud Suetonium, non tantum pro eo qui alterius arma gerit (quanquam id etiam proprie significet) sed etiam pro eo qui armatus est sumitur.

MILITARIS quoque nauis oneraria dici potest, quæ milites in bellum gerit. huiusmodi nauem Thucydides in octauo στρατιῶτιδα appellat, à militibus gerendis, quos Græci τοὺς στρατιώτας uocant: quod nomen uulgus nostrũ adhuc hodie retinuit, una tantũ litera cõmutata: uocat enim ung stradiot, leuis armaturæ militẽ.

MILITARES quoque pontones uocat Cæsar tertio de bello ciuili, naues onerarias, transportandis, transferendisq; militibus aptas: Plerasq; (inquit) naues in Italiã emittit ad reliquos milites equitesq; trãsportandos: pontones, quod est genus nauium Gallicarũ, Lyssi reliquit, hoc consilio, si fortè Pompeius uacuam existimans Italiam, eò traiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in uulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet. Eas naues Græci atque adeo Diodorus Siculus libro uicesimo, στρατιωτικὰ πλοῖα appellarunt. Atque hæ quidem, quemadmodum & stratioticæ & hippagogi (de quibus postea dicemus) triremibus uel celeribus nauibus, & ijs quæ remigio utebantur adalligatæ, loris & funibus trahebantur, remis enim carebant. quæ quidem actio à Græcis ῥυμουλκεῖν dicta est. Diodorus loco superius adducto: Subsequebantur autem militares & hippagines ῥυμουλκούμεναι, hoc est, remulco tractæ, ab ijs qui remigio utebantur: unde ῥυμουλκοῦντες proprie dicti, tale

quidpiam agentes, Quos Liuius atq; adeo Cæsar remulco trahentes uocat, locutione à Græcis proprie usurpata. Liuius quartæ decadis libro septimo: Contemplatus Eudemus hostes, claudas mutilatas'que naues apertis nauibus remulco trahentes, &c. Cæsar in tertio: Ad Oricum uenit, submersamq; nauem remulco multisq; contendens funibus abduxit. Quo exemplo palàm tibi est, & quid sit remulco naues abducere, & quid sit remulco trahere: hoc est, naues ad transportandos milites uel equos aptas, funibus & loris ad eas quæ remigio utuntur, adalligatas trahere.

ANIMADVERTANT autẽ diligenter nostri adolescentuli, ne in id uitium cum quodam incidant, ut falso existiment, remulcum esse paruam nauem siue scapham, qua grandiores naues pertrahantur. + Et siquando in cõmentarijs linguæ Latinæ deprehenderint remulcum pro naui descriptum, sciant eum qui rem naualem ex Baysio traduxit, minus intellexisse Græcas autoritates, quæ tum ex Polybio, tum etiam ex Diodoro Siculo in contrarium sensum adductæ sunt: nempe quæ probent remulco trahere naues, esse id quod superius paulò diximus. Atq; id obiter sit præmonitum.

SVNT & alij pontones fluuiatiles in ratiũ quarundam formã ædificati, quibus paßim utimur ad flumina traijcienda: & in quibus etiã equos & quæuis animalia, armatos itẽ milites trãsuehere poßumus. Id autẽ genus nauigij ratiarij uulgus nostrũ charieras uocat, ung bac. Paulus Iurecõs. in tractatu Seruitutũ rusticarũ: Flumine interueniẽte uia constitui potest, si aut uado transiri potest,

test, aut pontē habet: diuersum si pontonibus traijciatur. Græci huiuscemodi nauigia πορθμῖα appellant, hoc est nauigia ad transfretandum apta. πορθμὸς enim fretum est. Diod. tamē Sicul. porthmion cū porio cōfundere uidetur, ut fere apud Græcos fieri solet. Videto Bayfiū diligēter.

SED & quidam pontones etiā remis agebantur præter solitum, atque ob id à Plutarcho πορθμῖα κωπήρη dicti sunt, quasi pontones actuarij, quòd remis incitarentur, & inter actuaria nauigia connumerari possent, quemadmodum suo loco dicemus.

HIPPAGINES siue hippagogi & hippegi naues ab antiquis Græcis dicebantur, transportandis equis tam super flumina quàm etiam super ipsa maria aptæ & idoneæ, præsertim ad belli usum: uulgus nostrum uocat passecheuaulx. Ea dictione etiam Liuius utitur quintæ decadis lib. quarto: Forte (inquit) postero die quàm Sybota classis tenuit, quinq; et triginta naues, quas hippagogas uocant, ab Elea profectæ cū equitibus Gallis, equisq;, Phanas promontorium Chiorum petebant. Huiusmodi autem hippagogi & Hippegi remulco trahebantur, quemadmodum & stratiotica poria, de quibus paulò antè diximus. Polybius in primo: Posthæc (inquit) disposuerunt hippagines, dantes ex ijs lora & funes tractorios nauibus quæ in tertia classe erant. Et paulò pòst subdit: Remulco trahentibus hippegos naues. Plura apud Bayfium. breues enim nos esse oportet.

CORBITAE etiamnum naues onerariæ dictæ, quòd in earum præcipue summo, atque adeo super ipsa mali summitate, corbis appendi & applicari soleret.

ret. Est autem corbis in naue, id quod nostrũ uulgus uocat la hune, Veneti gabiam appellant, quemadmodum suo loco dicemus, cum de partibus nauium sermo erit. Est igitur Corbita (inquit Nonius) genus nauigij tardũ & grande. Vnde Plauti dictum in Pœnulo: Tardiores multo quàm corbitæ sunt in tranquillo mari. Cicer. ad Atticum: Corbitá'ne Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum. Inde etiam aliud uerbũ Plautinum Corbitare, hoc est, ceu corbitam quandam (quæ est inter onerarias naues maxima) implere & mercibus onerare: atque id in gulosos & uoraces dictum: Ego (inquit ille in Casina) noui ambas estrices: Corbitant ubi comesse possunt. Forsitan huic dicto non alienum quod uulgus nostrum corbinare dicit: nisi quis malit à coruis deductum potius. Est & aliud prouerbium à corbita deductũ, Plauto item commune & frequens, Corbita opera, pro tarda & negligenti: quasi corbita (quod est nauigij genus tardum & lentum propter grauitatem) properare in auxilium alicuius. Hinc Corbitam operam dare uel præstare alicui, pro negligenter aliquẽ iuuare dici solet. Cui contrarium est Celocem operam dare, quasi celoce (quod est nauigij genus celerrimum) currere ut alicui opitulemur & auxilio simus. Plautus Pœnulo: Obsecro hercle operam hanc celocem mihi non corbitam date.

CYBEA *item nauis onerariæ genus est, cuius mentio est apud Ciceronem in Verrem actione septima: Nauem uero cybeam maximam, triremis instar pulcherrimam atque ornatißimam palàm ædificatam sumptu publico. Et subdit paulopòst: Celeberrimo loco ædificari*

ficari tibi onerariam nauem in ea prouincia quā tu cum imperio obtinebas. De eadem autem cybea loquitur, quam Messanæ ædificatam fuisse publicè coactis operis refert quarta actione, eiq; ædificandæ Senatorē Mamertinum publicè præfuisse.

GAVLVS, à Græcis γαυλὸς dictus, cuius mentio est apud Gellium, uidetur ab Herodoto atque etiam Plutarcho poni pro naue oneraria; quemadmodum fusißime docet Bayfius multis exemplis. Festus autem ait, Gaulum genus esse nauigij penè rotundum. Accipitur & pro eo uase quo pastores utuntur ad lac excipiendum.

HOC unum præterea de onerarijs nauibus addendum, ut breuibus agamus: eo differre maxime onerarias naues ab alijs, quòd & grauiores essent ac tardiores, & remis agi non solerent, quemadmodum aliæ. Quod ex loco Liuij decadis tertiæ libro septimo facile probat Bayfius.

ERANT enim & aliæ naues quemadmodum Appianus refert, mixtæ ex forma onerariarum & longarum nauium, appositæq; maxime seu quis remis uti uellet, seu uelis: cuiusmodi quasdam hac nostra memoria faciendas locauit Franciscus Rex Galliarū ad Oceanum Britanniæ maioris, uulgus galeones appellat. Eas uero myoparones & phaselos ab antiquis appellatas fuisse probat Bayfius, tum multis Græcorum autorum locis simul collatis, tum etiam Catulli uersibus qui de phaselo loquens:

Ait fuisse nauium celerrimum,

Neq;

Neq; ullius natantis trabis impetum
Nequisse præterire, siue palmulis
Opus foret uolare, siue linteo.

DE *myoparonis autem etymologia, & quòd parui etiam myoparones essent, quorum ministerio præfecti triremium & maiorum nauium uterentur, non grauabit ipsum Baysij fontem petere. Longior est enim disputatio, quàm ut breuitatis nostræ institutum requirat. Nunc ad actuarias transeundum.*

NAVES actuariæ.

NAVES *actuariæ, siue actuaria absolute, aut actuaria nauigia (utrunq; enim dici eleganter & Latine potest) dicta quòd remis agantur, uel (ut ait Nonius) quòd cito agi possent. Sallustius libro secundo histo. Ad hæc pauca, piraticæ, actuaria nauigia. Cicero ad Atticum libro* 10. *Quid duro tempore anni actuaria fore censes? Liuius* 5. *belli Punici: In hoc tumultu actuariæ naues instructæ. toutes especes de galees ou fustes legieres: cõme brigantins, & autres. Inuentæ sunt autẽ huiusmodi naues uel uoluptatis causa (nempe ut celeriter per mare huc, atq; illuc animi causa diuagarentur. Nec debent (inquit Cicero) actuaria illa, quæ uoluptatis tantum causa parata sunt, postliminij iure uti, cum ad nullũ belli usum sint parata) uel etiam ut maioribus nauibus inseruirent: unde à Græcis* ὑπηρετικὰ *dicuntur, quasi ministratoria & seruilia nauigia, atq; ob id humiliora quàm cætera fiebant: & ut facilius remis impellerentur, & ut celeriora essent.*

essent. Vnde Cæsar quinto commentariorum: Has omnes (inquit) actuarias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiuuat. Itaq; inter longas naues cõnumerandæ non sunt actuariæ: subdit enim paulopost ipse Cæsar: Eò cum uenisset, circuitis omnibus hybernis, singulari militum studio in summa rerũ inopia, circiter sexcentas eius generis cuius supra demonstrauimus naues, & longas duodeuiginti inuenit instructas.

ACTVARIAS *naues Cæsar etiam uectoria nauigia appellauit, ad onera quidem inhabilia, sed uectoribus traijciendis apta: Qua in re (inquit) admodum fuit militum uirtus laudanda, qui uectorijs grauibusq; nauigijs, non intermisso remigandi labore, longarũ nauium cursum adæquarunt. Eas uero naues Vlpianus titulo de exercitatoria actione, Græco uocabulo* ἐπιβάδας *appellat, quod uocabulum proprie ad uectorias respondet: Quædã enim (inquit) naues onerariæ, quædam ut ipsi dicunt* ἐπιβάδες *sunt: & plerosq; mandare scio, ut uectores traijciant, & sic ut certa regione, & certo mari negotiẽtur. batteaux ou nauires passagieres ou de uoyages, & propres a mener personnes ca & la. Vectores enim hoc loco (ut puerorũ causa dictum sit) nõ quidẽ eos qui uehunt, hoc est nautas & gubernatores, sed eos qui in aliena naui precio uehũtur, significat. Quintil. In nauim filij mei male permutatus uector imponor. Hinc igitur uectoriæ naues dictæ à Latinis, quæ à Græcis* ἐπιβάδες *quasi* ἐπιβατίδες *(inquit Baysius) appellatæ, ad* ἐπιβάτας *solum, id est uectores traijciendos. Vnde fortaßis legendum esset apud Iureconsultum* ἐπιβατίδες, *non autem* Vector

tem,ut corruptè prius legebatur,emphates.

SED *non poſſum hoc loco ſatis admirari eius ingenium,qui cum dißimulare conatur,ſe à* Bayſio *nihil ex re nauali deſumpſiſſe, omnia tamen deſumit: ac dum in ſuis cōmentarijs bonis lectoribus aut fucum facere aut tenebras offundere conatur,ne ſuum furtū omnibus palàm fiat, in id erroris incidit, ut uocabula quædam immutet ac peruertat:neq; uocabula ipſa ſolum, ſed etiam autorum nomina ac ſententias ementiatur: cuius criminis operæprecium duximus iuuenculos noſtros admonere,ne minus cauti in id temere incidere poßint.* Siquando *igitur in commētarijs linguæ* Latinæ *legerint naues embatas,pro uectorijs, quas illc ſcanſiles appellat:corruptū id ſciant,pro epibatis,niſi cum deprauata* Iurecōſulti *lectione emphatas dicere uoluit.Præterea quæ uerba attribuit* Plinio *libro decimo nono,ea ipſa ſunt quæ prius adduximus ex* Bayſio,*deſumpta ab* Vlpiani *titulo de exercitatoria actione:*Quædā *enim naues onerariæ, quædam (ut ipſi dicunt)epibades ſunt,&c.* Atqui Plinius *lib.decimonono hortorum curam & ornatum recenſet, & à nauium tractatione longißime abeſt.* Vide *quæſo lector quàm hoc ſit diligenter* Latinam *dignitatem tractare.*

ACTVARIVM *nauigium à* Græcis *putat* Bayſius *dictum* κωπήρη, *& maximè à* Thucydide *&* Plutarcho, *quorum loca ipſe adducit in teſtimonium.* κῶπαι *enim à* Græcis *remi dicti ſunt, unde* κωπηλατεῖν, *remigare.* Itaque Plutarchus *in* Alexandro, πορθμεῖα κωπήρη *appellauit actuarios pontones, ſiue pontones qui remis incitarentur.* Alij *enim pontones, ſiue fluuiatiles,*

ſiue

siue etiam alterius generis essent, remis agi non solebant, quemadmodum suo loco docuimus.

ACTVARIOLVM *etiamnum pro paruo actuario nauigio sumitur: unde Cicer. 16. ad Atticum: Hæc ego (inquit) conscendens à Pompeiano tribui actuariolis decemscalmi: hoc est, quæ parua nauigia actuaria decem tantum remis agebantur, totidẽ enim remi erant quot scalmi, hoc est furcillæ (ut uulgo Veneti appellant) quibus remi innituntur. Vnde à scalmis, remorum multitudinem antiqui in nauigio numerabant. Hinc fit ut Plutarchus in Cæsare* πλοῖον δωδεκάσκαλμον, *appellet nauigium duodecim scalmorum.*

ACTVARIA *minuta idem autor posuit pro actuariolis, ad Atti. lib. 5. Actuarijs autem minutis Patras accedere sine ijs impedimentis, non satis uisum est decorum.*

ACATIA *inter leuia & actuaria nauigia posuisse uidetur Strabo lib. 11. quæ angusta & uelocia erant, ut uix uectores 25. reciperent. Quorum nauigiorũ formam describere uidetur Plin. lib. 4. cap. 30. cum de concha quadam loquitur, in qua conditur animal nauplium sepiæ simile: Est enim (inquit) illa cõcha acatij modo carinata, inflexa puppe, prora rostrata. Fuerunt tamen & maxima acatia, ut ex Polybij loco in primo ostẽdit Bayfius. Quin & ἄκατος apud Lucianum de ueris narrationibus, pro quodam nauigio sumi uidetur; quod uelis potius quàm remis agebatur. Thucydides autem ἀκάτιον ἀμφηρικὸν dixit, hoc est, acatium ambireme, quod prædatorij nauigij genus erat.*

PRAEDATORIA *autem nauigia etiam inter actuarias naues ſumi debent uel argumento* Thucydidis *in* 4. *qui prædatorium* Meſſeniorum *actuarium uocat.*Et Liuij 4.*dec.li.*7.*qui piraticas celoces appellat.* Græci *naues prædatorias, & piraticas,* πειρατικὰ καὶ λῃστρικὰ πλοῖα *nominãt: cuiuſmodi erat myoparo piraticus, de quo* Cic.*multis in locis, quæ à* Bayſio *latißime exprimuntur.uulgus noſtrum brigantinos appellat,conficto à prædatoribus nomine,ut omnes norunt.*Ariſtoteli *in primo* περὶ ἑρμηνείας, ἐπακτροκέλης *ſumi uidetur pro prædatoria naue omnium celerrima.*

EXPLORATORIAE *quoque naues inter actuarias poni poßunt: celeres enim erant & leues, nempe quæ in bello explorandarum inimicorũ uiriũ cauſa præmitti ſolebãt,uulgus noſtrũ uocat ung eſpion.* Eas Liuius *decadis tertiæ lib.*2.*ſpeculatorias appellauit:* Inde duæ. Maßilienſium *ſpeculatoriæ præmiſſæ, retulerunt claſſem* Punicam *ſtare in oſtio fluminis.* Cæſar *in quarto, ſpeculatoria nauigia protulit:* Quod cũ animaduertiſſet Cæſar,*ſcaphas longarũ nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iußit.* Thucydides *in ſexto* πρόπλους ναῦς, *quaſi prænauigantes naues, & præcurſorias appellat.*Plutarchus *in* Catone κατασκοπικὰ *nauigia uocat.eſt autem* κατασκοπέω Græcis *exploro, inſpicio.* Qua *quidem dictione uſus eſt etiam* Cicero *quinto ad* Atticum:Aphracta *(inquit)* Rhodiorum, *& dicrotum* Mitylenæorum *habebam,& aliud cataſcopium.*

CELOX *celocis, breue nauigium, à celeritate dictum.* Plautus Aſinaria: Quò *hanc celocem conferam?*

rám? Liuius decadis tertiæ libro primo: Naues CCXX. quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Græci celetes appellant per metaphoram equi celitis: qui quemadmodum ab uno tantum ſeßore agitatur, & regitur (unde celetizontes pueri apud Plinium lib. 34. cap. 8. id eſt, ſedentes in equis & eos agitantes) ita etiã celetes naues unico tantum per tranſtra remo concitantur. κελήτιον dixit Thucydides in primo, eleganti uocabulo, pro parua celoce, uel paruulo celete, ad maiorem diminutionem. Appianus quoq; in ſecundo de bello ciuili κελήτιον ὀξὺ, hoc eſt, celocem celerem ad maiorem expreßionem dixit, quaſi celocem inter cæteras leuißimam, & liberrimam.

PONENDI *ſunt & cercuri inter actuaria, etſi Nonius cercurum ex Lucilio probet nauẽ eſſe prægrandem. Liuius tamen decadis quartæ, libro tertio: Ipſe (inquit) cum claſſe centum tectarum nauium, ad hæc leuioribus nauigijs, cercuriſq; ac lembis ducentis proficiſcitur. Vides quemadmodum, & cercuros & lembos inter leuiora nauigia, & quæ in bello uſui erant, poſuit. Quòd autem cercurum, in Cypro inuentum fuiſſe Plinius referat, enarrator autem Ariſtophanis in Corcyra, mihi perinde eſt. Tu de hac re uideto Bayſium diligenter. Redeo ad lembum.*

LEMBVS, *Græcis λέμβος, inter actuaria nauigia, ſine controuerſia apud Liuium & multos autores Græcos frequentißime ſumitur. quod facile cõijcere potuimus ex eo loco in quo eadem recenſet dec. tertiæ lib. primo, quæ Polybius: Ab actuarijs (inquit) nauibus ad alteram ripam pertrahitur: Polybius habet, à lembis.*

Itaque alterum pro altero sumit: & lembos ad remulco trahendas naues aliâs in usu fuisse ex ijs locis manifestum est, quæ tu fusius apud Bayfium uidebis. Multis autem remis agebantur lembi, unde Liuius decadis quartæ, libro quarto: Naues quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: ne'ue ipse nauem ullam præter duos lembos, qui non plus quàm sedecim remis agerentur, haberet.

QVIN & alium usum præstasse lembos expeditiores, manifestum est ex Diodori loco, libro uicesimo: Congregatis (inquit) ijs lembis qui maxime expediti uidebantur, ijsque cratibus & pluteis contectis, additis quoq; fenestris quæ clauderentur, imposuit machinas quæ tela quàm longissime emittere ualerẽt, eosq; homines qui illis machinationibus exactè uti possent.

LEMBI etiam apud antiquos in eo usu erant quo præcursores naues quas antecessores Cæsar appellat. Quod ex Polybij loco in primo facile conijci potest: Similiter (inquit) & quæstoribus qui à Syracusanis præmissi erant, enunciarunt lembi, qui solebant antecedere aduersariorum incursum & aduentum.

ERANT & maiores lembi ad belli usum non inutiles. Itaque classem lemborum legimus non semel apud Liuium: & maxime dec. quintæ lib. 5. item dec. quartæ lib. 2.

LEMBVM præterea inter fluuiatilia posuit Vergilius primo Georgicῶn, his uersibus:

Non aliter quàm qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit,
Atq; illum in præceps prono rapit alueus amne.

Itaq;

Itaq; lembi nauiculæ erant breues & uelocißimæ, quibus tum super flumina, tum etiam super ipso mari utebantur antiqui.

Ἐφόλκιον pro actuariolo ministratorio posuit Plutar. in Demetrio. uulgus nostrum uocat, ung squif. maioribus enim nauibus inseruiebat, unde Lucian. σκαφίδιον, καὶ μικρὸν σκαφίδιον appellat: hoc est, scaphulam, uel paruam scaphulam.

CAETERVM, ut in summã actuarias naues contrahamus, sciendum est multorum remorum fuisse apud antiquos: cuiusmodi sunt eæ quas Veneti barcas lõgas appellant, ut etiam uiginti remorum actuariam inueniamus, quæ Græcis εἰκόσορος dicta est: & triginta, quæ τριακόντορος: & quinquaginta, quæ πεντηκόντορος. quorum exẽpla permulta apud Bayfiũ legito. Nunc uero ad piscatorias naues transeundum, breues enim esse statuimus.

NAVES PIscatoriæ.

PISCATORIAE naues, dictæ quæ piscium capiendorum causa paratæ erãt, quas nauicellas uocat Martianus in tractatu de fundo instructo, nasse ou nassel le de pescheur. Liuius tertio belli Punici: Ni mare propinquũ & haud procul littore naues piscatoriæ pleræq; conspectæ peritis nandi dedissent aufugium. ἐπακτρία, ας. καὶ ἐπακτρὶς, ίδος. καὶ τὸ ἐπακτρον apud Nicandrũ pro nauicula piscatoria sumitur. ἐπακτῆρες enim, Græcis tã uenatores quàm piscatores appellãtur. Epactrida tamẽ cõijcit.

Bayſius ex loco Xenophontis, pro actuario ſumi poſſe.

SCAPHAM *autem piſcatoriam eleganter dixit* Iuſtinus *libro ſecundo pro nauicula piſcatoria, & ea quam Græci, atq; adeo* Xenophon *lib. 7.* Anabaſeos, ἁλιευτικὸν πλοῖον *appellant.* Verba Iuſtini *ſic habent:* Vbi *(inquit) cum ſolutum pontem hybernis tempeſtatibus offendiſſet, piſcatoria ſcapha traiecit trepidus.* De *ſcaphis autem fluuiatilibus dicemus poſtea.*

QVINETIAM Bayſius *ex loco* Plutarchi *in apophthegmatibus non ſine maximo labore ac diligentia oſtendit eam nauem, quam Græci* τὴν ἁλιάδα *uocant, eſſe nauiculam piſcatoriam, & quam ſuperius* ἁλιευτικὸν πλοῖον *uocauimus.* Alioqui *ſumitur* ἁλιὰς *apud* Plutarchum *in* Pompeio*, pro leuiori, & minori, atque etiam uili nauigio, & quod* Appiano σκάφος εὐτελὲς *dicitur.* Cæſar *autem tertio belli ciuilis quam* Plutarchus ἁλιάδα, *ipſe paruam nauiculam appellauit.*

CYMBA Græcis κύμβη *(unde* κύμβιον, *cymbium, poculi genus, ad cymbæ ſimilitudinem factum.* Inferimus *tepido ſpumantia cymbia lacte) inter piſcatorias naues poni & annumerari debet, uel* Marci Tul. *autoritate in* 3. Offic. Erat *oppipare à* Pythio *apparatũ cõuiuium, cymbarum ante hortulos multitudo: pro ſe quiſq; quod ceperat piſcium afferebat.* Et *paulopoſt:* Tum Canius: Quæſo *(inquit)* Pythi, *tantum'ne piſciũ, tantum'ne cymbarum?* Liuius *ſexto belli* Punici, *leues cymbas, piſcatorias appellat:* Quod *per piſcatores (inquit)* Tarraconenſes*, nunc leuibus cymbis, nunc ubi eæ ſederent uadis peruagatos per ſtagnum compertum habebat. uul-*

gus

gus nautarum qui Ligerim tranant uocat une sentine. Diminutiuo autem cymbula usus est Plinius in epistolis: quod uocabulum nescio an dignum sit quod recipiatur.

LENVNCVLVS *inter piscatorias naues sumi potest, uel autore Sallustio libro 1. histo. Indicit (inquit) forte per noctem lenunculo piscandum. Vnde Annianus Marcellinus libro quarto, Lenunculos piscatorios appellauit: & decimosexto, lenunculum piscãtis. Cæsar autem secundo belli ciuilis, lenunculum posuisse uidetur pro scaphis maiorum nauium.*

REMECVLVS *autem uel remieculus quid sit plane ignoro, & corruptum omnino uocabulum esse putat Baysius pro lenũculo. facilimus est enim lapsus ut quis remieculum pro lenũculo scribat. Vnde ausim affirmare apud Gelliũ lib. decimo, cap. 25. quo loco remieculi legitur, mendum inesse: legendumq́; lenũculi, quemadmodum in eodẽ loco psumiæ pro prosumiæ corruptissime scriptum uidere poteris. Est autem prosumia (ut id obiter dicamus) speculatoriæ nauis genus, quemadmodum inquit Festus. Plautus Amphitr. De nocte ad portũ profectus sum prosumia. Atqui ut ad lenunculum redeam: mirum hoc mihi maxime uidetur in uiro docto, cui cum nulla autoritas antiquorum suffragetur, ausus est tamen in suis commentarijs linguæ Latinæ remeculum proferre, tanquam nauigij genus quo Lemnij uti solebant. Certe id nemo crediderit à Baysio desumptum esse, sed fortaßis temere prolatum, ut permulta alia.*

HORIA *(inquit Nonius) nauiculæ piscatoriæ genus est. Plautus: Malo hunc alligari ad horiam,*

ut ſemper piſcetur, etſi ſit tempeſtas maxima. Idem Ru*dente:* Saluete *horia mari fluctuoſo.* Idem ibidem: *Mea opera laboratur, & rate, & horia.* Prouerbiale dictum, *pro omnem operam dare & impendere alicui rei.* Ac de *piſcatorijs ſatis, nunc ad fluuiatiles.*

NAVES fluuiatiles.

NAVES *fluuiatiles dictæ, quibus ſuper fluuijs commodè utimur, ſiue ad negotia, ſiue etiam ad traiectiones. alia enim ratione fabricantur atque eæ quibus ſuper mari utimur, ideoq́; peculiarem appellationem ſortitæ ſunt, batteaux ſur la riuiere: quas qui* Ligerim *nauigant, uocant chalantz.* Liuius *primæ decadis libro decimo:* Ibi *captiuis proximo uico in cuſtodiam datis, pars fluuiatiles naues, ad ſuperanda uada ſtagnorũ apte planis alueis fabricatas: pars captiua nauigia armatis complent.* Græci ποτάμια πλοῖα *nominant.*

COMMODAE *etiamnum erant fluuiatiles naues ad pontes ſuper ipſis fluminibus faciendos: iunctæ enim permultæ huiuſmodi naues, atq; ad ſe inuicem applicatæ ac colligatæ, aſſeribusq́; conſtratæ, pontem faciebant traijciendis exercitibus, & copijs machiniſq́; bellicis cõmodiſsimum ac firmiſsimum.* Cuiuſmodi *pontis formam in* Bayfij *opere uidebis, ad antiquorum rationem depictam.* Polybius *in tertio:* Cum *(inquit) ſecundo die conſtitiſſet, flumenq́; ponte fluuiatilibus nauibus impoſito iunxiſſet,* Aſdrubali *negotium dedit exercitum*

citum traijciendi: ipse autem traiecto statim flumine, responsa dabat legatis qui aderant.

AD cuius rei commodiorem usum, tum etiam ut facilius ad ipsa maria transportari possent, siquando põtibus nauibus constratis opus esset, Semiramis (ut refert Diodorus) curauit construenda nauigia fluuiatilia, quæ facile soluerentur: ut expedite magis transportari possent dissoluta, iterumq; ubi usus esset compacta. Strabo XVII. eiusmodi naues πάκτωνας uocat, πακτοῦν enim compingere est.

TRAIECTORIAE naues, hoc est, quibus flumina traijcimus, batteaulx passagiers, flettes de passeurs, qui Ligerim tranant uocant une toue. strictæ sunt autem huiusmodi naues ab utraq; parte. à Græcis, atque adeo Strabone πορθμεῖα πλοῖα dicuntur: πορθμὸς enim fretum est, unde porthmia, nauigia ad transfretandum apta, de quibus superius in actuarijs.

CYMBAS quoque pro nauigijs fluuiatilibus ad transfretandum, siue traijciendum aptis apud autores legas. Verg. VI. Aeneidos de Charonte portitore:
–Gemuit sub pondere cymba. Iuuenal.
Atq; una transire uadum tot millia cymba
Nec pueri credunt. Cymbam autẽ Charontis λικωπίαν uocat Lucianus.

INTER fluuiatiles sunt lintres, quæ remis agebantur, ut palàm fit ex Cæsaris loco, septimo commentariorum: Conquirit etiam lintres, has maximo sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Officiumq; præstabant conuehendarum per flumina mercium, aut

aliarum rerum: quemadmodum ex Tullij exemplo pro Milone patet: Repente (inquit) lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, atq; arma conuexit. batteaux de charge sur la riuiere. des bariquelles.

LINTRES, *pro alueis fluuiatilibus quos uocat Liuius, hoc est, fluuiatilibus nauibus in arbore sola excauatis, cuiusmodi super Ligeri fluuio plurimas uidimus, accepisse uidetur Verg. cum ait secundo Georg.*
–Cauat arbore lintres.

SCAPHAM *Plutarchus in Romulo appellat quem alueum Liuius uocauit, in qua Remus & Romulus fratres super Tyberi proiecti fuerant. Scapha enim non solum nauiculam significat, sed quicquid concauum in nauiculæ fluuiatilis formam factum est:* ἀπὸ τοῦ σκάπτειν, *hoc est, à fodiēdo: unde adhuc hodie Veneti uas illud marmoreū, siue lapideū excauatū, in quo uasa culinaria abluuntur, quodq; impuras aquas in uicos, aut canales è domibus emittit, scaphā appellāt. Vulgus nostrū lauatoriū uocat.*

Σκάφος *autem apud Græcos neutrum cum est, accipitur pro communi nauium cuiuscunq; generis uocabulo: unde* σκάφη τετρηρικὰ καὶ σκάφη πεντηρικὰ, *pro nauibus quadriremibus & quinqueremibus dixit Diodorus Siculus, in uicesimo. Sumitur & scaphos pro concauitate, & uentre nauis. Vnde scaphium pro uase, ut diximus in libello de Vasculis: & etiam pro ligone eo quo exercebantur athletæ. Iuuenalis:*
Et ride, scaphium positis quum sumitur armis.

ALIOQVI σκάφη, *scapha, fœmininum apud Græcos, plane est tanquam in instrumento nauis: & si*

& si quis nauem cum instrumento emerit, præstari ei debet scapha secundum Labeonē, in tractatu De fundo instructo. Erat igitur scapha longarum nauium, hoc est, longis nauibus inseruiebat. Nempe ad anchoras circunducendas & referendas, item ad alligandas naues in portu, & si quando opus erat, ad uictum conquirendum, & celeriter huc atq; illuc diuagandum dum immineret periculum. uulgus nostrum uocat ung bachot. Tullius secundo de Inuentione: Postea aliquando ipsos quoq; uehementius tempestas iactare cœpit, usqueadeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham cōfugeret. Cæsar quarto cōmentariorum: Quod cū animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iußit. Cætera exempla uideto in Bayfio. Veneti schipho & copano nauiū onerariarū uocant, id est, batello. Les petis batteaux seruantz aux grandes nauires, quidam uocant une barguette.

HACTENVS *de fluuiatilibus. Nunc ad ea nauium nomina ueniamus, quæ in particularium uocabulorum explicatione dicta non sunt. Ea autem nauiū bellicarum titulo complectemur.*

NAVES bellicæ.

BELLICAS *naues, siue etiam militares (utrunq; enim eleganter dici potest) hoc est, quæ ad bellum, & militiam ædificatæ, & aptæ sunt, Græci* στρατιωτικὰ πλοῖα *uocāt, nauires de guerre. Quæ siue longæ sint, siue*

etiam

etiam ex onerariarum genere (quales sunt quæ tribus interdum uelis, nonnunquam etiã quatuor per mare discurrunt) certe aliam formam, & apud antiquos, & apud nos quoq; retinuerunt, atq; eæ, quæ uel negotiatoriæ uel traiectoriæ, aut actuariæ sunt: quemadmodum sequentia facile aperient.

CONSTRATAE *enim naues (de quibus superius in longis abũde diximus) quæ à Græcis* κατάφρακτα *dicuntur, ad differentiam aphractorũ, quæ apertæ dicebantur: nulla alia ratione quàm ad belli usum inuentæ sunt, nempe, ut tutius ex ijs, tanquàm è muris quibusdã, ac castris pugnaretur. nauires couuertes par les costez.*

TVRRITAS *præterea naues quis alia de causa factas primum fuisse existimet, quàm ad belli usum? Cuiusmodi naues habuisse Antonianos, in pugna illa nauali quæ ad Actium facta est cum Cæsarianis, liquet ex Dione: cuius locum integrum uideas licet in Baysio, earumdemq; nauium formam, ac figuram. Quemadmodum enim antiqui super elephantis turres ligneas imponere commodum existimarunt, è quibus, tanquam ductilibus quibusdam castellis, depugnarent: ita etiam super ipso mari excogitarunt, nauibus turres ad libram imponere, nõ solum ad proram, sed etiam ad puppim, ut inquit Appianus de bellis ciuilibus: unde turritas puppes dixit eleganter Virgilius in octauo:*

Tanta mole uiri turritis puppibus instant.

Quod ne quis hyperbolice dictum existimet, facile id ostendi potest ex Cæsaris loco libro tertio, de bellò ciuil. Atq; (inquit) alteram nauem, quæ erat ad custodiam ab

Acilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres.

QVinetiã ROSTRATAE *naues ad belli usũ, sine controuersia primũ factæ atq; inuentæ sunt.* Cice. *secundo, de inuent.* Lex *est apud* Rhodios, *ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Aliæ enim naues quæ bellicæ non erant, rostris carebant: ut etiam speculatorias (quæ celeres erant & bellicæ)* Liuius *rostra non habuisse dixerit. Inuenta autem rostra ipsis nauibus, eadẽ ratione qua equis armatis in fronte aculei ferrei: ut dum ex ipsis depugnarent, etiam naues, suis ueluti armis in se inuicem impetum facerent, & aliæ alias suis rostris rapacium quarundam auium uice confoderẽt ac deprimerent.* Rostris *enim nauium, antiqui concurrebant.* Liuius *tertiæ decadis, lib. sexto:* Itaq; *ex utraq; parte signo dato, cùm rostris concurrissent, neq; retro nauẽ inhiberent: nec dirimi ab se hostem paterentur, &c.* Vnde *inquit* Aulus Hirtius *de bello* Alexandrino, Cæsarem *nauibus actuarijs, quia non essent magnitudine satis iusta ad præliandum, rostra imposuisse.* Ea *autem primum inuenisse* Piseum *refert* Plinius *lib. septimõ, cap. 57.*

IMO *etiam ut fortiores & duriores essent naues, ac magis armatæ, rostra ijs ex ære fieri cœpta.* Vnde *æratæ naues eædem dictæ à* Vergilio *quæ & rostratæ, in nono, ubi de nauibus* Troianorũ *uersis in deas, & nymphas maris:*

–Hinc uirgineæ (*mirabile monstrum*)
Reddunt *se totidem facies, pontoq́; feruntur*
Quot *prius æratæ steterant ad littora puppes,*

Cæsar

Cæsar ſecundo belli ciuilis: I*nterim* L. N*aſidius ab* C*n.* P*ompeio cum claſſe nauium ſedecim, in quibus paucæ erant æratæ,*L.D*omitio* M*aßilienſibusq; ſubſidio miſſus.* A*ppianus in* M*ithridatico* χαλκεμβόλυς *uocat.* D*iodorus enim lib.* 20. χαλκώματα *uocare uidetur, roſtra ex ære: alioqui roſtra alia* G*ræci* ἐμβόλυς *appellant.*

PRAETORIAM *nauem inter bellicas iure annumerare debemus,quam* G*ræci* ναυαρχίδα, *&* nõ*nunquam* στρατηγίδα *appellant:noſtri uulgo capitaneam. nempe in qua is qui claßi, & exercitui nauali præeſt, ſiue prætor,dux, aut imperator fuerit (quem uulgus capitaneum appellat)ſedet & uehitur:pictaq; erat,& longe alijs ornatior, ac conſpectior, la capitaine.* L*iuius* 7. *belli* P*unici,* H*inc cæteris terror iniectus, ut prætoriam nauem captam uiderunt.*

NAVES *autem ipſæ in bello ab hoſtibus captæ,captiuæ dicebantur.nauires priſonnieres,ou gaignees ſur mer.*L*iuius tertiæ decadis libro tertio:* D*um hæc* R*omani parant, aguntq;, ad* P*hilippum captiua nauis una ex ijs quæ* R*omam mißæ erant excußa, fugit.*X*enophon in ſecundo* αἰχμαλώτους *uocat:* αἰχμαλωτεύω *enim capio, & captiuos duco ſignificat.*

PRAESIDIARIAE *naues bellicæ,quæ in alicuius urbis uel portus præſidium collocabatur:* G*ræci* φυλακίδας *uocant.*V*nde* D*iodorus libro uiceſimo:*P*ræſidiariæ (inquit)* C*arthaginienſium,ubi id reſciuerunt, confeſtim perſecutæ ſunt.la garniſon.*

PRAECVRSORES *autem, ſiue excurſores, aut ut* C*æſar appellare maluit, anteceſſores, naues*

erant

erant bellicæ, leues, & celeres: quæ primos belli excursus faciebant, maioresq; & longiores naues antecedebant, primaq; pericula experiebantur, auantcourcurs.

EAS uerò præcedebant exploratoriæ, & quæ explorandi causa præmittebantur, quæ Græcis νῆες πρόπλοι dicebantur. Latini interdum alio uocabulo Græco usi, Catascopia appellant: quod est apud Tullium quinto ad Atticum. Liuius speculatorias uocauit, ut iam pauloante diximus, ung espion. Ac de his satis, nunc ad ipsas nauiũ partes, & instrumenta ueniendum.

NAVIVM PARtes & instrumenta.

EXPLICATIS quàmbreuißimè à nobis fieri potuit nauium differentijs, ac nominibus: non alienum uidetur nunc ipsam nauem sumere, & in suas partes diuidere, ut nostri adolescentuli cognitis nauium nominibus etiam ipsas nauium partes perdiscant. Imitabimur autẽ hac in parte nostrum Bayfium, & à scalmo sumemus exordium.

SCALMVS, Græcis σκαλμὸς, Venetis la furcula, nostris Gallis la cheuille: dicitur lignum id in naui circa quod alligãtur remi, ut firmior sit nauigatio: quod interdum excauatum est, ac crenatum, & fenestratum in apsidem ad retinendum remum, ne frequẽti ac continuo motu huc atq; illuc facile dißiliat, & ut facilius ac solidius impellatur. Cicero de claris oratoribus: At uero ut contra Craßus ab adolescente delicato, qui cũ in littore ambulans

bulans scalmum reperisset, ob eamq; rem, nauem ædificare concupiuisset, exorsus est, &c. Vnde actuariola decemscalmi, & duorum scalmorum nauigia appellauit idem Cicero ad Atticum, ut supradiximus. πλοῖον quoq; τρίσκαλμον dixit Plutar. in Aemulio: hoc est, nauigium trium scalmorum. Quin & scalmum pro cymba, id est, partem pro toto, negantibus uerbis, posuit Cice. 3. Officiorum: Venit ipse maturè, scalmum nullum uidet: hoc est, tantum abest, ut aut cymbam piscatoriam, aut quiduis aliud uiderit, ut ne scalmus quidem nauiculæ apparuerit.

A SCALMO interscalmium dictum, quod est spatium inter duos scalmos designatum in ipsa naui. L'espace qui est entre deux rames ou cheuilles. Qua dictione usus est Vitruuius lib. primo. Diciturq; interscalmiũ in ipsis nauibus, quẽadmodũ intercolũniũ in ædificijs.

LATERA, les pans ou les costez de la nauire. Græci πλευρὰς uocant: Iulius Pollux, item etiam Lucianus τοῖχον εὐώνυμον καὶ δέξιον, pro dextro sinistro'ue nauis latere dixerunt.

CARINA apud Venetos nomen retinet, la carena. Est autem ipsius nauis uenter & pars media. uulgus nostrum uocat les ceinctes, quasi cinctum nauis dicere uelit. Græcis τρόπις dicitur. Vergil. 3. Aeneidos:

Dona dehinc auro grauia sectoq; elephanto
Imperat ad naues ferri, stipatq; carinis
Ingens argentum.

Cæsar primo belli ciuilis: Carinæ primum ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium uiminibus contextum corijs integebatur. Statumina autem

tem appellat Cæsar, ipsas ueluti nauium costas, hoc est ligna illa armata combæ infixa quasi cuidam spinæ: quæ quemadmodum in animalium corporibus, uentrem atque adeò ipsam nauis craßitiem constituunt. uulgus nostrum uocat des courbes. Cæterum alueum pro carina Sallustius posuit in Iugurthino: Neque (inquit) alueos nauium inuersos pro tugurijs habuere. Sed & carina pro tota naue, poëtica licentia apud Vergilium frequenter sumitur. Vnde etiam apud eundem in 8. ubi de Euandri domo loquitur:

-Paßimq́; armenta uidebant
Romanoq́; foro, & lautis mugire carinis.

Carinas pro domibus sumit, ad carinarum modum ædificatis in ipsa Telluris æde, inquit Seruius.

A CARINA, *carinatus, hoc est, in modum carinæ formatus, siue carinam pro ipsa naue, siue pro uentre nauis sumas. Plinius: Pectus homini latum tantum, reliquis carinatum. Idem enim libro 9. cap. 33. Conchas siue pectines ait seipsos carinare: hoc est, sua sibi concha instrumentum porrigere ad nauigandum, & ueluti carinam quandam ex testa effingere.*

FVNDVM *uerò nauis, quod Græcis* δρύοχος *dicitur (ut Polybij exemplo probat Baysius) id est quod Veneti uocant uulgo la columba. Latinum autem uocabulum nullum habet. Quod enim est fundamẽtum in domo, id est* δρύοχος *in naui. Sic dictum opinor, quòd omnem* δρῦν*, id est, materiam nauis contineat. uulgus nostrum uocat le rable.*

e Sent

SENTINA autem, fundum internum nauis est, in quam quicquid instillat corruptarum aquarum defluit. uulgus nostrum uocat lossec, præsertim eorum qui naues fluuiatiles ad Sequanam regunt. Nautæ autē Rothomagenses uocant la quille. Vnde quidam ita dictam appellant, quòd hæ corruptæ male oleant ac sentiantur: hinc fortaßis sentina grauis, à Iuuenale appellata. Græcis ἄντλος dicitur, à uerbo ἀντλάω, quod exhaurio significat. unde exantlare uocabulum apud Latinos usurpatum pro eodem. Plau. Sticho:

Næ istæ ædepol uinum poculo pauxillulo
Sæpe exantlauit sub metrum scitißime.

Porrò exhaurire sentinam Latine & eleganter dici potest. Tullius de Senectute: Cum alij malos scandant, alij per foros cursitent, alij sentinam exhauriant. Lucianus id Græcè protulit, ὅτε γὰρ ἄντλος ἐκκέχυται. Theodorus autem Gaza non infeliciter locum eundem uertit, ἕτεροι δέ τινες ἀνιμῶνται τὸν ἄντλον. Sentinam præterea non iniucunda translatione dixit idem in Catilinam, & pro lege agraria, item ad Atticum libro primo: pro receptaculo sceleratorum hominum, uel etiam pro ipsis nebulonibus urbem coinquinantibus. Idem etiam ad Papyrium libro nono, sentinam pro loco in Republic. infimo posuit: quòd qui uectores in sentina nauis sedebāt, locum totius nauis infimū & infamem habere dicerentur. Conflictari quoq; tempestatis & sentinæ uitijs, dixit Cæsar tertio belli ciuilis: pro eo quod prius dixerat, salo nauseaq; confici, hoc est partim iactatione nimia propter tempestatē, partim sentinæ fœtore debilitari: At ueterana

næ legionis (inquit) milites iam conflictati & tempestatis & sentinæ uitijs, non ex pristina uirtute aliquid remittendum putauerunt.

FORI *in naue potissimum oneraria & graui sunt, quæ Græci* ἑδώλια *uocant: nempe tabulata in superiore nauiũ parte ædificata circa ipsa latera, & ad puppim, quæ iter nauem perambulantibus præbent: dicta (inquit Festus) quòd incessus ferant. le tillac, le besle.* Bayfius *interpretatur tabulata in naui, quibus nautæ per ipsam feruntur: à ferendo igitur nomen habent.* Vnde *foriculi apud* Varronẽ *pro tabulatis quæ poma ferãt, Græci oporothecas uocant.* Cicero, *loco superius adducto:* Cum *alij malos scandant, alij per foros cursitent.* Satis *improprie uertit* Gaza τῶν καταστρωμάτων. *sunt enim catastromata, longarum nauium tegumenta circa latera: unde constratæ & contectæ naues dictæ, catastromatis munitæ, quemadmodum prius diximus.* Suntq; *ea nauibus tantum longis propria: hic autem de oneraria naue sermo est.* Itaque *uel* Herodoti *exemplo fori, hedolia Græcis dicuntur.* Qui *cum* Arionis *fabulam recenset, sic ait:* καὶ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον. Gellius *libro decimosexto eandem fabulam narrans, sic retulit ad uerbum:* Stansq; *in summæ puppis foro, carmen, quod orthion dicitur, uoce sublatissima cantauit.*

PRORA, *Græcis etiam* πρῷρα, *uulgo la proue, ou le chasteau gaillard, anterior & prior nauis pars: in qua qui gubernator sedebat ut eam regeret, à* Polluce *proreta, à* Xenophonte πρωρεὺς *dicitur.* Quod *autem quidam in suis commentarijs,* Virgilij *locum adducit in pro-*

ræ exemplum:

Quot prius æratæ ſteterāt ad littora proræ: certe corruptum eſt, ſcriptum enim reperies puppes, etiam pro nauibus, ut pars pro toto ſumatur. Fortaßis autem hic locus commodior fuiſſet:

Anchora de prora iacitur, ſtant littore puppes. Ad ipſam autem proram ſolebant roſtra adfigi, quæ Græci ἔμβολα appellarunt. Sed noſtri nautæ neſcio quid tranſuerſi cuiuſdam mali formam habentis proræ adfigunt, ad onera & uela ſubleuāda, quod uocant le beau pre. Id uero quia apud antiquos non reperi, mihi hactenus incertum fuit quod Latinum nomen habeat. Cæterum ἐπωτίδα conijcit Bayfius eam eſſe proræ partem quæ utrinq; ſtat ad latus roſtri. Latinum nomen non habet.

PVPPIS, Græcis πρύμνα, poſterior nauis pars, la pouppe, ou ſuſain, ou pont & chaſteau de derriere. Vnde locutio perelegans ab autoribus Græcis explicata, πρύμναν κρούεσθαι, pro qua Tullius inhibere dixit. Inhibitio autem, remigium motum habet, & uehementiorem quidem remigationis nauem conuertentis ad puppim. Veneti uulgari uocabulo uocant ziare. Plura in Bayfio.

ACROSTOLIA Græcis dicebantur extremæ nauium partes, tum in puppi, tum etiam in prora poni ſolita ornatus gratia; quæ facile euellebantur cum collibitum erat. quod multis Græcorum exemplis probat Bayfius. Atq; in more eſſe poſitū apud antiquos oſtendit, ut naues uictrices ornarentur captiuarum acroſtolijs.

MALVS nauis à Græcis ἱσὸς dicitur, le matz, ou matereau: cuius (ut inquit Macrobius quinto Sa-

tur

turnalium) pars inferior, pterna: media, trachelus: superior, carchesium appellatur. Macrobij autem locum explicatum & emendatum ex Græcorum autorum collatione, apud Bayfium uideto. Nunc ad uela.

ANTENNAE, *Græcis* κεραίαι, *uulgo les uerges du trac ou de lappareil, ligna sunt per transuersum in malis posita, ad quæ uela adalligantur. Plinius libro septimo: Vela Icarus, malum & antennam Dædalus inuenere. Huius autem extremæ partes cornua appellantur. Vnde Virgilius in Aeneide:*

Cornua uelatarum obuertimus antennarum.

CAVETO *autem ne cum quodam dicas, cornua mali extremas partes esse. male enim ille legerat Bayfium, & corruptam Macrobij lectionem emendare non potuit. Cæterum nostri nautæ quo facilius antennas retinerent ac cohiberent, ne cum ipso uelorum pondere inferne deciderent, dum per tempestates paulò altius subleuarentur: nouum instrumenti genus inuenerunt, rotundis quibusdam & leuibus globulis in se inuicem cõnexis factum, in anguli cuiusdam formam: id uocarũt la râque, Latinum autem uocabulum nondum reperi.*

VELVM, *Græci* ὀθόνην *dicunt, &* ἱστίον *ut probat Bayfius, la uoile, ou lappareil. dicitur etiam* ἄρμενον *eleganti uocabulo. unde in Iulio Polluce nauis Antigoni* τριάρμενος *appellata, quæ tria uela haberet, trinosq́; malos. Veli autem pars ea quæ acutior, & inferior ad nauis latus religatur, modoq́; contrahitur, modo relaxatur, Pes à Latinis, à Græcis* ποῦς *dicitur: ut ex multis tum Græcorum tum etiam Latinorum locis inter se col-*

latis ostendit Bayfius.

VELIS *autem propria quædam uocabula, & locutiones nonnullæ accommodari solent: quibus etiam metaphorice sumptis eleganter uti solemus.* Velificari *enim, pro uela in altum expandere, ut nauigemus, dicitur: unde,* Velificari *honori suo per translationem, pro magnopere conari, quacunque id uia fieri poßit, ut honores assequamur.* Item *etiam pleraque alia, quorum exempla in* Thesauro *linguæ* Latinæ, & Bayfij *uigilijs permulta uidere poteris.* Vela *enim dare dicimus, &* Vela *ducere, &* Vela *facere, &* Vela *pandere, &* Vela *uentis permittere pro eodem: hoc est, altum petere, ut dixit* Liuius, *lascher la uoile au uent.* Per *translationem autē, pro uiam aperire & munire ac patefacere, atq; aggredi opus aliquod.* Dicimus *itē ad obliquos uentos hinc atq; illinc transferre uela ex* Liuio, *caler la uoile aux mauuais uentz.* Item Velis *paßis prouehi ad aliquid ex* Cicerone: & Velis *remisq; aliquid fugere ex eodem, quod* Græci *dicunt,* ἐπαράμενοι τὰ ἀκάτια φεύγειν. Item *uelinolum mare ex* Vergilio: *ueliuolantes quoque naues, quæ suis uelis actæ quodammodo uolare uidentur, ex* Cicerone. Quorum *exempla breuitatis ergò prætermittimus, ut uel hanc occasionem iuuenculis relinquamus* Bayfium *consulendi.*

VELVM *maius nauis artemonem quidam uocant, ut in* Actis *apostolorum ad calcem legitur, uulgo le grand appareil.* Iulius Pollux *acatium uocat, item etiam* Plutarchus: *quorum loca latißime explicata, uideto apud* Bayfium. Artemonem *autem lartimon uulgus nautarum,*

non

non id quidem uocant quod uelum maius appellamus, sed ueluti medium quendam malum transuersum in puppi collocatum ac prominentem, qui & oneribus subleuandis, & etiam uelis quæ in puppi sunt retinendis ac sursum erigendis seruit. Nihil autem simile in antiquis nauibus reperi. Quapropter Latinum nomen mihi adhuc incertum est.

MINVS autem uelum Græcis δόλων, Latinis dolo dicitur. Vnde Dolonibus erectis altum petere dixit Liuius quartæ decadis lib. sexto: quod etiã paulopòst, sublatis dolonibus effusè effugere protulit. Dolonẽ præterea pro teli genere sumpsit Plutarchus in Tyberio.

VELVM quod à tergo est & retrorsum panditur in naui, ἐπίδρομος uocatur à Iulio Polluce.

CARBASA quoque & Suppara pro uelis apud antiquos sumi persæpe uidemus, præsertim poëtas, apud quos licentia nescio quid autoritatis semper præbuit: ob id certe quòd delicatiora uela, carbasino lino (quod miræ tenuitatis erat) apud Hispanos fieri solerent. Ita etiam supparina tela, quæ inter alias delicatißima erat, & subtilißimæ tenuitatis: ut ea puellæ ornatus gratia superinducerentur. eundemq; usum præstabant (inquit Festus) suppara, quem & subuculæ et camisiæ. Carbasa pro uelis sic sumpsit Vergilius:

–Et auræ

Vela uocant, tumidoq; inflatur carbasus austro.

Suppara autem apud Lucanum sic legas:

–Imaq; pandens

Suppara uelorum perituras accipit auras.

QVOD *autem ad constratarum nauium partes spectat, id notandum est. Si erat constrata tectaq́; nauis, inædificari solere turriculas à dextra sinistraq́; eius parte, tam in prora quàm in puppi. Quæ autẽ ligna turres sustinebant, à* Polluce πυργοῦχοι *dicebantur.*

CATASTROMATA *uero in medio erant, tectisq́; nauibus nomina dabant: è quibus decertabatur, & in quibus erant homines armati, quos propugnatores uocat* Tullius *septima in* Verrem. Polybius *in primo: In ipsis (inquit) faucibus portus, adnauigabat, habẽs armatos propugnatores, paratosq́; ad pugnã uiros, qui in catastromatis & foris erant.* Fortasse *(inquit* Bayfius*) non ineptè dixerimus catastromata ea esse in naui quæ uulgo dicuntur garides: nisi mauis dicere in locum eorum uulgo nos uti des balestrieres.*

TRANSTRA *in naui sunt sedilia, in quibus erãt remiges, les bancz.* Vergilius:

Considunt transtris, intentaq́; brachia remis
Intenti expectant signum.

REMI *à Græcis* κῶπαι *dicuntur, quòd* Plinio *autore, à* Copis *populis primum inuenti fuerint, des rames ou auirons.* Inde κωπηλατεῖν *quidam* Latini *remigare dixerunt. Dicitur &* κώπη *Luciano, molæ quasi manubrium: propterea quòd tanquã remus agitatur in gyrum. Dicitur & eidem autori remus* ἐρετμός. *Cuius partem latiorem* Græci πλάταν *uocãt.* Remorum *autem ordinem extremum & ueluti remigium,* ταρσοὺς *appellant: unde, quod* Latini *eleganter remos detergere & defringere dicunt,* Græci ταρσοὺς θραύειν *proferant, uel* παρασύρειν

τοὺς

τὸ ῥοῦς. quas locutiones multis exemplis probat & explicat Bayfius.

REMIGES, les galiotz, à Græcis ἐρέται dicuntur, à Liuio etiam multis in locis, socij nauales: quod cum eo uocabulo respondere ostendit Bayfius quod Græci πληρώματα dicunt, Veneti uulgo uocant la ciurma. Quanquàm tamen Lucianus in ueris narrationibus pliromata, pro nauigijs instructis & armatis sumere uideatur.

REMIGES autem qui cum opus erat decertabant & propugnabant, atq; utrunq; ministerium præstabant, Græci αὐτερέτας uocauerunt & μαχίμους & προσκώπους, ut ex locis Thucydidis probat Bayfius. περίνεως autem uocat idem autor, otiosos & liberos uectores à remigandi labore.

REMIGES præterea qui in prima parte sunt longæ nauis ad proram, uocantur à Græcis thalamitæ uel thalamij: qui autem in medio supra arborem, zygitæ: qui uerò in tertia parte ad puppim, thranitæ dicuntur. Quod ut rationi cõsonum esse ostendat Bayfius, longa disceptatione locorum inter se collatorum palàm fecit. Nunc ad instrumenta.

ANCHORA in naui quid sit notius est, quàm ut explicari debeat: Græci ἄγκυραν uocant, lancre. Est enim dens ferreus, quo uel in portu uel in medio mari firmatur ac retinetur nauis: quo tempore in salo esse dicitur, ut statim initio huius libelli docuimus. Vnde Verg. 1. Aeneidos, Anchoram dixit alligare naues unco morsu. Hinc etiam Soluere anchoras de phaselo dixit Cicero ad Atticum: quod idem in Verrem actione septi-

ma, Vela facere, & Praecidere anchoras. Itē *Liuius tertiae decadis libro secundo, Anchoras uellere protulit, desancrer: cui contrarium est, Iacere anchoras: & caetera id genus: ancrer, prendre terre.*

ANCHORALIA *(ut etiam de funibus nauium dicamus) dicuntur ij funes quibus religata est anchora, les cables. Vnde Liuius loco suprascripto: Vt ne quid teneat, anchoralia (inquit) incidunt. Caesar secundo belli ciuilis, anchorarios funes appellat.*

ERANT *& alij funes quibus post firmatam anchoris nauem ipsa in portu religabatur, ut stabilior esset. Graeci* ἀπόγαια, *uel* ἐπίγαια, *uel etiam* ἀπόγεια. *uulgus nostrum uocat la fermeuse. Latini ora appellarūt. Vnde oram soluere apud Quintil. pro recedere à portu. quod Lucia.* τὰ ἀπόγεια λύσασθαι *in Hermotimo dixit. Liuius* III. *deca. lib.* II. *Vixdum omnes conscenderant, cum alij resoluunt oras, alij anchoram uellunt. Prymnesia etiam Graeci uocant. Plura apud Bayfium.*

RVDENTES *autē, funes erāt alij nautici, quibus uel onera subleuabātur, uel uela sursum erigebātur, ac deorsum deprimebātur, le cordage, les haultbācz. dicti quòd cum agitātur stridorē emittant, ut quasi rudere audiātur. Vnde Verg. Insequitur clamorq́; uirûm, stridorq́; rudentū. Cicero autē rudentū sibilum appellauit. Rudēs Graecis* κάλως *dicitur, les chables: quāquam calos etiā pro scala funibus cōtexta, qua in corbem ascēditur, sumi poßit, uulgus nautarū Rothomagēsium uocat les figures. Caeterū Plautus, rudentē pro ora accipere uidetur.*

FVNES *item opiferi dicuntur quibus antenna huc atque illuc circunducitur, ut uela uentis obsecūdent.*

Vulgus nautarum uocat les ualensines.

PALVS autem dolatus in acumen, & cuspide præferratus, qui nauis religandæ causa in littore figebatur, antiquis dictus est tonsilla. Actius: Tacete, & tonsillas in littore edite. ung picu. Plautus autem, prymnesia pro tonsillis posuit.

CLAVVS in naui, id est, ad quod gubernacula copulantur, le garrot. quem nauis magister & gubernator in puppe sedens dabat operam, ut rectum teneret. unde prouerbium à Quintiliano usurpatum lib. 11. Dum clauum rectum teneā: id est, dum meo fungar officio. Clauum etiam tenere Reip. uel alterius rei, pro gubernare, à Cicerone eleganti metaphora dicitur.

GVBERNACVLA in naui dicta, quæ clauo adhærebāt, quæq; is tractabat in puppi qui gubernator & dominus nauis à Cicerone appellatur, à Græcis autem κυβερνήτης, le patron. dicta sunt etiam ipsis πηδάλια, quæ à nostris gubernacula, les gouuernaulx.

QVI uero in prora sedebat, ut etiam nauem regeret, iubente tamen gubernatore, à Græcis πρωρεὺς καὶ πρωράτης, à Latinis proreta dicebatur. Apud Iurecōsul. in lege contem. §. dominus. ff. de publicanis.

PARASEMON quoq; nauis in prora collocabatur, hoc est, nauis insigne. Naues enim fere omnes habebant insigne suum quod in prora adfigebatur & erigebatur, ut inde cognosci facile possent. aliæ enim Isidé deā, aliæ anserculos, aliæ hircos, aliæ arietes pro insignibus suis gestabant: quēadmodum latißime docet Bayfius,

fius. Sed & anserculus ferè omnibus communis erat, atque in puppi collocabatur: quod facile agnoscas ex loco Luciani in ueris narrationibus. Græcis χηνίσκος dicitur.

PERPENDICVLVM *illud nauticum omittendum non est inter instrumenta: quod siue plumbeum fuerit, siue alterius materiei, à Græcis* βολὶς *appellatur, cuius mentio facta est in actibus apostolorum. Est autem pondus funiculo affixum, quo demisso, nautæ explorant maris altitudinem: dictum* ἀπὸ τοῦ βάλλειν, *hoc est à mittendo siue iaciendo.*

ERANT *etiamnum cõmunia quædam instrumenta nauibus præsertim bellicis, quibus naues retinebantur ut cominus pugnarent. Cæsar manus ferreas, & harpagones appellat, crochetz à harper les nauires: Ii (inqt) manus ferreas, & harpagones parauerant. Græci* χεῖρας σιδηρᾶς καὶ ἅρπαγας *nominãt: quorũ inuentorẽ Anacharsim fuisse refert Plinius. Erant & corui, de quibus Polybius, atq; alia instrumenta: quæ potius rei militaris tractationi propria sunt quàm ut inter nauium partes hic adscribi debeant. Itaque de his plura dicere supersedebimus.*

HAEC *autem sunt quæ ex Baysii doctißimis uigilijs in adulescentulorum gratiam breuiter collegimus. Quæ (quẽadmodum initio diximus) si quidem digna uidebuntur quæ legi debeãt, ipsius autoris beneficio ac beneuolẽtiæ habẽda est ab ijs gratia. Nos enim hac in re nihil præstitimus quod unusquisq; apud se facile colligere non poßit: Fatẽdũ est enim, & ingenuè proloquendũ: ne quisquam fortaßis credat, nos ex alienis laboribus fructum aliquem, aut etiam laudem uel minimam quærere uelle.*

FINIS.

INDICES DVO

COPIOSISSIMI, QVORVM *prior, dictiones omnes Græcas & Latinas: posterior uulgaria omnia tum Gallica tum etiã externa uocabula quæ in libello* De Re Nauali *explicantur cõtinet.*

A

ἀποσαλεύειν

Χεῖρες

Excur

Nomina

FINIS.

INDEX GALLICARVM ET EXTERNARVM VOCVM.

A

B

Nauire

FINIS.

